

Projevy agresivního chování dětí mladšího školního věku

Bc. Vlasta Širučková

Diplomová práce
2015

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Institut mezioborových studií
akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Vlasta Širučková**
Osobní číslo: **H138229**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Projevy agresivního chování dětí mladšího školního věku**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v SR UTB ve Zlíně č. 7/2014, včetně příloh, případně podle dalších materiálů. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na popis osobnosti agresivního dítěte, vývoj dětské agresivity a násilného chování;
- na projevy a příčiny agresivního chování mladších dětí ve škole a vývoj dětské agrese;
- na hledání vlivu rodinné výchovy, sociálního prostředí a vrstevnických skupin na agresivitu;
- na agresivitu dětí ve školním prostředí – šikanu, agresory šikany a její následky.

Součástí práce bude empirické šetření formou dotazníku zaměřené na děti mladšího školního věku a jejich zkušenostmi s agresivními projevy v sociální skupině.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ANTIER, E. Agresivita dětí. Praha: Portál, 2004

ELLIOT, J. Dítě v nesnázích, prevence, příčiny, terapie. Praha: Grada, 2002

FONTANA, D. Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál 2010

HARDY, M., P. MÜHLPACHR a P. DUDÁŠOVÁ. T. Sociální patologie rodin. IMS Brno: 2011

KOLÁŘ, M. Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál 1997

KŘIVOHLAVÝ, J. Jak přežít vztek, zlost, agresi. Praha: Grada, 2004

LACA, S. Základy sociálnej pedagogiky. Bratislava: VŠZ a SP sv. Alžbety, 2011

LAZAROVÁ, B. První pomoc při řešení výchovných problémů. Praha: Strom, 1998

MARTÍNEK, Z. Agrese a agresivita u dětí a mládeže. Praha: NIDV, 2008

MÜHLPACHR, P. Sociopatologie. Brno: MU, 2008.

ŘÍČAN, P. Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. Praha: Portál, 1995.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Monika Tannenbergerová, Ph.D.

Institut mezioborových studií

Datum zadání diplomové práce:

4. listopadu 2014

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2015

V Brně dne 4. listopadu 2014

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
ředitel ústavu

Prohlašuji, že

- beru na vědomí, že odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí, že jeden výtisk diplomové práce bude uložen v příruční knihovně Fakulty humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a jeden výtisk bude uložen u vedoucího práce;
- byl/a jsem seznámen/a s tím, že na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 2 a 3 autorského zákona mohu užít své dílo – diplomovou práci nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen připouští-li tak licenční smlouva uzavřená mezi mnou a Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně s tím, že vyrovnání případného přiměřeného příspěvku na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše) bude rovněž předmětem této licenční smlouvy;
- beru na vědomí, že pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tedy pouze k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům;
- beru na vědomí, že pokud je výstupem diplomové práce jakýkoliv softwarový produkt, považují se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá. Neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

Prohlašuji,

- že jsem na diplomové práci pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.
- že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

V Brně

.....
Jméno, příjmení a podpis diplomanta

ABSTRAKT

Diplomová práce je zaměřena na problematiku agresivního chování u dětí mladšího školního věku. Zabývá se podmínkami vzniku agresivního chování, typy agresivity a agresivních jedinců, působením agresorů na spolužáky. Cílem je zjistit, zda se děti mladšího školního věku setkaly s agresivním chováním a projevy agrese jako takové a dále rozdíly v těchto projevech ve městě a na vesnici, mezi chlapci a dívkami. Obsahem práce je objasnění problematiky agresivního chování dětí na prvním stupni základní školy, jeho formy a projevy.

Teoretická část je zaměřena na definice pojmů agrese, agresivita, agresivní chování. Dále se zabývá vlivem sociálního prostředí na agresivitu dítěte, popisuje dětskou agresivitu a násilné chování. V neposlední řadě poukazuje na výskyt agresivity ve školním prostředí a na šikanu jako patologický jev. Praktická část zkoumá projevy agresivního chování mezi žáky 5. ročníků základních škol. Na základě dotazníkového kvantitativního výzkumu je pak ze sesbíraných statických dat ověřena validita stanovených hypotéz.

Klíčová slova: agresivní chování, agrese, agresivita, agresor, oběť, šikana

ABSTRACT

The thesis is focused on the aggressive behaviour of the children of younger school age. It deals with the conditions of the formation of the aggressive behaviour, types of aggression and aggressive individuals caused by the action of aggressors to classmates. The aim is to determine if younger school aged children meet with the aggressive behaviour and manifestations of aggression and also differences in these manifestations in cities and villages, between boys and girls. The content of this work clarifies the issue of the aggressive behaviour of children at the first grade of basic schools, its forms and manifestations.

The theoretical part is focused on the definitions of aggression, aggressiveness, aggressive behaviour. It also deals with the influence of the social environment on the aggressiveness of children; it describes children's aggressiveness and violent behaviour. Finally, it refers to the occurrence of aggressiveness in the school environment and to bullying as pathological phenomenon. The practical part examines the aggressive behaviour among pupils of 5th grade at basic schools. The validity of the given hypotheses is verified from the statistical collected data that are based on quantitative questionnaire research.

Keywords: aggressive: behaviour, aggression, aggressiveness, aggressor, victim, bullying

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Děkuji Mgr. Monice Tannenbergerové, Ph.D., za odborné vedení, připomínky a cenné rady při zpracování diplomové práce.

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 SOCIÁLNÍ PATOLOGIE A AGRESIVITA	12
1.1 VLIV SOCIÁLNÍHO PROSTŘEDÍ NA AGRESIVITU	12
1.2 VLIV RODINNÉ VÝCHOVY A AGRESIVITA	13
1.3. VLIV VRSTEVNICKÝCH SKUPIN A AGRESIVITA	17
1.4 DÍLČÍ ZÁVĚR.....	18
2 AGRESE A AGRESIVITA, VYMEZENÍ POJMŮ	20
2.1 OSOBNOST AGRESIVNÍHO DÍTĚTE	22
2.2 VÝVOJ DĚTSKÉ AGRESIVITY A NÁSILNÉHO CHOVÁNÍ.	23
2.3 PROJEVY A DRUHY DĚTSKÉ AGRESE.	25
2.4 PREVENCE A AGRESIVITA.....	27
2.5 DÍLČÍ ZÁVĚR.....	28
3 ŠIKANA JAKO SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝ JEV	30
3.1 ŠIKANA VE ŠKOLNÍM PROSTŘEDÍ.	31
3.2 AGRESOŘI ŠIKANY.....	33
3.3 OBĚTI ŠIKANY.....	36
3.4 NÁSLEDKY ŠIKANY.....	37
3.5 DÍLČÍ ZÁVĚR.....	38
II PRAKTICKÁ ČÁST	42
4 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ	43
4.1 METODOLOGIE ŠETŘENÍ.....	43
4.2 VYMEZENÍ HYPOTÉZ.....	44
4.3 PRŮBĚH ŠETŘENÍ.....	45
4.4 VÝSLEDKY VÝZKUMU.....	46
ZÁVĚR	72
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	74
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	78
SEZNAM OBRÁZKŮ	79
SEZNAM TABULEK	80
SEZNAM PŘÍLOH	81

ÚVOD

Násilí a agresivita se v poslední době staly často zmiňovaným tématem. Jsou všude kolem nás, patří k negativním jevům společnosti. Zvyšující se výskyt dětské agresivity je závažným problémem. Agrese však není nic nepřirozeného, přicházíme na svět s různými předpoklady a to i s předpoklady k agresivnímu chování. Děti napodobují chování, které vidí kolem sebe, vyhodnocují je a pak přejímají za své. Od malička na ně působí rodina, která na ně přenáší svůj životní styl. Primárně v rodině se dítě setkává jak s pozitivními, tak i negativními normami chování a jednání, které pak i sekundárně ve škole od kamarádů a vrstevníků přebírá.

V kolektivu se vždy najde jedinec nebo jedinci, u kterých můžeme najít známky agresivity. Agresivita dětí stoupá, i při hrách si často ubližují, jsou čím dál víc bezohledné vůči druhým. Můžeme si položit otázku, kde se vlastně násilí a agresivita u dětí bere, zda je to ve stylu výchovy v rodině, škole nebo společnosti, ve které normy neplatí pro všechny stejně. Možná je to tím, že hodnoty společnosti posunují materiálním směrem, ze kterého vyprchávají potřeba citu, sounáležitosti. Těžko se nám podaří dítě z násilnické rodiny přesvědčit, že opravdu násilí není normální, že je špatné, a je patologickým jevem.

Základy osobnosti se vytváří od raného dětství. Jedinec se formuje díky množství vnějších a vnitřních činitelů, které se navzájem prolínají. Máme vrozené i zděděné zvláštnosti, tělesné, psychické vlohy a dispozice, které se rozvíjejí na základě aktivní integrace jednotlivců s prostředím. Každé vývojové období s sebou přináší změny jak ve fyzickém tak i psychickém životě, a ve všech fázích vývoje člověka nastávají změny a požadavky na plnění různých povinností.

V mladším školním věku již vlivem okolí děti dokáží spolupracovat, chovat se prosociálně, respektovat normy společnosti. Uvědomují si, co mohou, pokud žijí ve světě, který jim neubližuje, jsou schopny se řádně rozvíjet. V opačném případě dochází k antisociálnímu chování, které přináší problémy.

Bohužel i na prvním stupni základních škol při sledování každodenního života, je patrné, že dětské násilí a agresivita mají vzrůstající tendenci. Pokud převažuje agresivní chování ve třídě, je tu napětí, které se negativně odráží v celém procesu výchovy a vzdělávání. Je proto nutné, aby dítě normy a postoje společnosti přijalo za své, aby dokázalo být sebevědomé, empatické a přejímat správné sociální role. Tím pak stoupá jeho sociální vyspělost.

Cílem diplomové práce je popsat projevy agresivního chování u dětí na prvním stupni základní školy. Nastínit vliv rodiny, vrstevnických skupin a sociálního prostředí na agresivitu dítěte. Definovat osobnost agresivního dítěte, vývoj dětské agresivity, násilného chování a druhy a projevy dětské agrese. Určit příčiny agresivních projevů, druhy a formy agresivního chování dětí. Dále pak popsat agresivitu dětí ve školním prostředí, seznámit s projevy šikany, s účastníky šikany a následky tohoto sociálně patologického jevu.

Výzkumná část je zaměřena na to, jak problematiku agresivity a agresivního chování vnímají žáci mladšího školního věku. Jejím cílem je zjistit, zda se žáci setkávají, s psychickým či fyzickým agresivním chováním a jak se toto chování projevuje. Je zvolen kvantitativní výzkum a prostřednictvím dotazníku vyjadřujícího postoje žáků, pak zmapováno agresivní a antisociální chování dětí na prvním stupni základních škol. Výsledky výzkumu jsou uvedeny do grafů a tabulek a následně popsány.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 SOCIÁLNÍ PATOLOGIE A AGRESIVITA

Všechno to, co je patologické se nám jeví jako nenormální, něco, co je mimo normu. Chování u dítěte mladšího školního věku je impulzivní, dítě sice posuzuje konkrétní osoby v konkrétních situacích, nicméně, zásady přijímá od osob, které jsou pro ně autoritou. Ne vždy se mu daří rozeznat dobré a špatné, správné a nesprávné.¹ Existuje mnoho faktorů, které na dítě působí a ovlivňují tak jeho vývoj a jeho chování.² Zde můžeme hovořit o tzv. **patologické triádě**:

1. neuspokojení primární komunikační potřeby dítěte
2. nenalezení identity, sociální role
3. systém sociálně patologických vlivů (dysfunkce rodiny, vliv masmediálních institucí, nonkonformismus).³

1.1 Vliv sociálního prostředí na agresivitu

Sociální prostředí definuje Bargel (viz. Průcha, 1998), jako jevy, vztahy, procesy a stavy, které člověka obklopují v rodině, společenské vrstvě, sociální skupině. Je to souhrn všech vlivů ostatních lidí a skupin, s nimiž se jedinec ve společnosti setkává, a které silně působí na průběh edukačního procesu a jeho výsledku.⁴

V oblasti sociálního chování dětem někdy chybí základní přizpůsobivost, ochota respektovat druhé a jejich potřeby, vcítit se do nich a být ochoten kompromisu.⁵ Dítě od malička stále hledá svoji identitu, potřebuje zjistit, kam patří. Často se tak identifikuje se skupinou, ve které se pohybuje nejvíce. Dítě inklinuje k partám či subkulturám s agresivním programem a velký význam pro ně pak má vůdce skupiny. Významnou roli v mladším školním věku dítěte hraje primární výchovný systém a společenské prostředí, ve kterém vyrůstá.⁶

Bakošová vychází z výzkumů (Čáp, Rebowski), které potvrzují, že styl výchovy je založený na lásce rodičů k dětem. Pokud je dítě akceptované, vyvíjí se normálně, když je odmítané, pak se rozvine agresivita. Jestliže jsou rodiče nároční, pak výsledkem výchovy

¹ Hájek, B., Hofbauer, B., Pávková, J. Pedagogické ovlivňování volného času. Praha: Portál, 2011

² Elliott, J. Dítě v nesnázích: prevence, příčiny, terapie. Praha: Grada, 2002, str. 12

³ Mühlpachr, P. Sociopatologie. Brno: MU, 2008, str. 52 - 53

⁴ Bargel, M. Inkluze versus exkluze – dilema sociální patologie. Brno: IMS 2010, str. 22

⁵ Prekopová, J. Malý tyran. Praha: Portál, 2009, str. 38

⁶ Martínek, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. Praha: Grada, 2009, str. 73

je frustrované dítě, pokud jsou přehnaně starostliví, výsledkem je infantilismus v sociálních vztazích.⁷

Kohlberg (Kohoutek blog) fázi citové jistoty označuje jako stadium „hodného dítěte“, kdy dítě, chce vyhovět sociálnímu očekávání (sociální desiderabilitě), aby bylo pozitivně hodnoceno. Uvádí dále: „*Rodina na většinu dětí zejména v období mladšího školního věku (věk od 6 do 8 let) působí jako hlavní zdroj citové jistoty, zázemí, nositel sociální opory a socializace. Děti vyjadřují potřebu většího podílu společně tráveného času se svými rodiči, dřívějšího příchodu rodičů domů ze zaměstnání či návrat rodiče po rozvodu a opětovného soužití rodiny jako celku.*“⁸

1.2 Vliv rodinné výchovy a agresivita

Dítě si rodinu, do které se narodí, vybrat nemůže, ale je na ní závislé. Je to místo, které žádná instituce nemůže nahradit. Rodina poskytuje dětem základní vzorce chování, je přirozenou primární skupinou. Proces, v němž toto působení rodiny probíhá, se nazývá socializace dítěte. Po šestém roce, dítě dokončí ontogenetickou hranici a má dítě svoje názory, které dokáže prosazovat.⁹

„Rodinná výchova se uskutečňuje mnoha prostředky. Na prvním místě a v tom je její specifická – rodina rozvíjí své členy veřejným míněním, tj. souborem typických názorů a přístupů ke skutečnosti, jejichž nositelem je převážná část členů rodiny.“¹⁰

Psychologové mají široký pohled na osobnost. Hlavním modelem identifikace a imitace pro dítě jsou jeho rodiče.¹¹ Dítě přebírá takové chování, které na něj každodenně působí. Rodina jako první socializační instance, formuje osobnost dítěte z hlediska jeho vztahu k ostatním lidem, ale v první řadě předurčuje prosociální nebo naopak antisociální postoje a činy dětí.

V historickém vývoji rodina prošla mnohými problémy. Stále je ale nenahraditelnou a nepostradatelnou institucí pro dítě při předávání hodnot z generace na generaci. Je nejvýznamnější socializační činitel.¹² A tak rodině jakožto malé sociální skupině připadá nezastupitelná úloha v socializačním procesu dítěte.

⁷ Bakošová, Z. Sociální pedagogika jako životná pomoc. Public promotoin, s.r.o., 2008, str. 98

⁸ <http://rudolfkohoutek.blog.cz/0911>

⁹ Příhoda, V. Ontogeneze lidské psychiky. Díl 1, Vývoj člověka do 15 let. Praha: SPN, 1971, str. 271

¹⁰ Jůva, V. Úvod do pedagogiky. Brno: Paido, 1999, str. 100

¹¹ Hall, C. S., Lindzey, G. Úvod do teorie osobnosti. Bratislava: SPN, 1997, str. 40

¹² Kraus, B. Základy sociální pedagogiky. Portál, 2008, str. 79

Rodina je charakterizována jako systém z hlediska funkcí:

1. biologicko-reprodukční,
2. ekonomické,
3. socializační a akulturační,
4. emocionální.¹³

„Rodina je lidskému jedinci prvním přirozeným společenským prostředím, do něhož vstupuje na začátku své existence. Rodinná socializace je pouze z části naplňována záměrným výchovným působením. Probíhá především jako i bezprostřední kontextuální vliv sociálního prostředí, které je závislé na osvojeném životním způsobu především dospělých členů rodiny. Rodina je nejdůležitějším převodním mechanismem v předávání hodnot z generace na generaci. Současně je rodina jednou z nejvýznamnějších hodnot lidské společnosti.“¹⁴

Celková provázanost rodiny je podmíněná s duševním a emocionálním zdravím jednotlivců, kteří dorůstají do svých sociálních úloh.¹⁵ Důležité je také pořadí narození dítěte v rodině (viz Příloha P III.). Ale pokud se v rodině vyskytnou agresivní sourozenci, dítě si vybere svůj vzor, se kterým se identifikuje právě od nich.¹⁶ *„Zejména v sociálně slabém prostředí rodina často vystupuje jako jediný opěrný bod, kam se její členové, především děti, mohou uchýlit.“¹⁷*

Rodina má důležitější vliv na dítě než kterákoliv jiná malá sociální skupina. Dítě zde přebírá skupinové vzory a osvojuje si normy sociálního chování v závislosti na chování rodičů. Především stupeň agresivity. Zde je důležité, jaké formy v rodině převažují, což se pak projeví a na stupni agresivity dítěte. Rodiče by měli vytvářet podmínky pro zdravý rozvoj svých dětí a naplňovat rodičovskou úlohu, avšak v dnešní době mají nedostatek času.¹⁸

Aby vývoj dítěte probíhal harmonicky, je třeba uspokojovat potřeby místa, podpory, bezpečí, péče a limitu. Zanedbávání dítěte vede k omezení interakce mezi rodičem

---

¹³ Mühlpachr, P. Sociopatologie pro sociální pracovníky. Brno: MSD, 2008, str. 152

¹⁴ Klapilová, S. Kapitoly ze sociální pedagogiky. Olomouc: Vydavatelství UP, 1996, str. 27

¹⁵ Hardy, M., Mühlpachr, P. Sociální patologie rodiny. Brno: IMS, 2011, str. 26

¹⁶ Fontana, D. Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, 2010, str. 303

¹⁷ Kraus, B. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008, str. 81

¹⁸ Bakošová, Z. Sociální pedagogika. Bratislava, UK, 1994, str. 34 - 35

a dítětem. Strádání a deprivace, může zásadním způsobem poškodit další vývoj dětské osobnosti.

Formy deprivace:

Citová deprivace – odpírání dítěti potřeby být milováno

Citová subdeprivace – vyskytuje se v dysfunkčních rodinách

Sociální a kognitivní deprivace – nedostatečná stimulace v rozumové oblasti

Stejně tak jako deprivace má vliv na zdravý vývoj dítěte funkce rodiny, systém rodiny (spojený s hierarchií se strukturou rodiny), fungování systému rodiny (vyváženost vztahů mezi členy rodiny), chování rodičů (rodičovský vzor) a výchovný styl (i nedostatečné vedení dítěte, týrání dítěte, jeho odmítání).¹⁹

Musíme konstatovat, že je velké procento dětí, které nezažily v rodině pocit jistoty a bezpečí, a má tak neuspokojenou potřebu místa a touhu někam patřit. Na vině může být autoritářská výchova, kdy rodiče dávají dětem najevo, že není nic správně nebo nečitelná výchova, které zapříčinil život plný nejistoty, nízké sebehodnocení či vysoké nároky rodičů. Některé děti jsou vychovávány volnou, permissivní výchovou nebo laissez-faire výchovou (z francouzštiny – „nechat být“).²⁰ Správná výchova spočívá v tom, naučit dítě ovládat vlastní energii a zaměřit na rozvoj kreativity k řešení problémů pozornosti vůči ostatním lidem.²¹ Dítě potřebuje od rodičů cítit tělesnou blízkost, jistotu, to, že je máj rád. Jen takové dítě, které bylo vychováno rodiči s láskou a porozuměním má předpoklady naučit se vytvářet kladné vztahy k vrstevníkům (viz Příloha P IV.).

V každé rodině může dojít k různě závažným problémům, které vyústí ke vzniku sociálně patologických jevů. Někdy rodina svoji situaci zvládá sama, jindy hledá pomoc přátel, či ve specializovaných poradnách. Záleží také na sociálních poměrech, ve kterých rodina žije.²²

Sociální situace je důležitým determinantem ve výchově a sociální vazby mohou výchovu motivovat kladně či záporně.

---

¹⁹ Vojtová, V. Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti. Brno: PFMU, 2004, str. 73

²⁰ Kopřiva, P., Nováčková, J., Nevolová, D., Kopřivová, T. Respektovat a být respektován. Kroměříž: Spirála, 2008, str. 258

²¹ Antier, E. Agresivita dětí. Praha: Portál, 2011, str. 48

²² Fromm, E. Anatomie lidské destruktivity. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, str. 257

Nedůsledná nebo nadměrně přísná výchova poškozuje dítě:

- nejistota, nízké sebehodnocení
- narušení kognitivního vývoje dítěte
- citové prožívání
- změna v hierarchii hodnot
- problémy v sociálních vztazích²³

„K nejčastějším příčinám negativního vlivu rodiny na výchovu dítěte patří neplnění rodičovských povinností, nesprávné výchovné metody, neochota rodičů přijímat kritiku a odbornou pomoc při výchově. Poruchy ve výchově jsou způsobovány i nedostatkem citových podnětů a společných hodnotových zážitků v rodině, případně nedostatkem času věnovaného dítěti. Na dítě zpravidla nepříznivě působí rozvod rodičů, absence některého rodičovského vzoru nebo nové manželství matky či otce.“²⁴

Vývoj dítěte v domácnosti, kde je běžné násilí poškozuje jeho vývoj. Nejen tím, že dítě násilí přihlíží, ale i tím, že rodinná atmosféra neumožňuje řádnou rodičovskou péči.²⁵ Stejně tak rozchod rodičů už od raného věku dítěte může vzbudit jeho agresivitu. Rodiče se cítí provinile, soupeří o lásku potomka, ustupují jeho požadavkům. Další citlivou záležitostí je i příslušnost k určité společenské vrstvě, které dělí rodiny do kategorií podle zaměstnání rodičů. Ti, s nejvyšším statutem jsou na vrcholu pyramidy, ti s nejnižším dole. Podle toho i děti již dělí kamarády na ty, s kterými si budou hrát, a na ty, co budou odstrkovat.

Pokud se u dítěte vyskytne antisociální chování, je třeba, aby rodina a škola spolupracovaly, protože škola samotná nic nevyřeší. Rodiče však chování svých ratolestí omlouvají, nechtějí připustit, že jejich dítě má problém. Často jsme svědky toho, že rodiny aktivních iniciátorů a účastníků šikany selhávají v naplňování citových potřeb dětí. Děti pak projevují známky citové deprivace. Je to dáno tím, že v rodinách agresorů je charakteristická absence duchovních a mravních hodnot.

---

²³ Fleischmann, O. Vybrané psychologické aspekty terénní sociální práce. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2006, str. 91

²⁴ Pávková, J. Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času. Praha: Portál, 2001, str. 134

²⁵ Elliott, J. Dítě v nesnázích: prevence, příčiny, terapie. Praha: Grada, 2002, str. 94

Nedostatky ve výchově mají svá specifika:

- agresori se často setkávali s brutalitou a agresí rodičů
- agresori jsou vedeni přísně a důsledně, bez lásky²⁶

1.3 Vliv vrstevnických skupin a agresivita

Vrstevnické skupiny jsou sociální útvary, které jsou pro děti přitažlivé, mohou nabídnout spolupráci, společné zážitky. Jejich předností je, že oceňují smysl pro humor, ochotu pomoci. Mladší školní období je zajímavým obdobím. Dítě dosahuje ve všech směrech významných pokroků, které jsou pro něj důležité, např. reakce dítěte na druhé děti, a to z toho důvodu, že tato reakce je jiná než reakce na dospělé. Osvojováním sociálních rolí a vzorců chování se dítě rozvíjí, ve škole zvnitřňuje s rolí žáka a učí se novým způsobům v roli spolužáka ve společnosti stejně starých dětí.²⁷ „*Vrstevnické skupiny vznikají od počátku školní docházky dětí a s věkem jejich význam roste. Tyto skupiny umožňují osamostatňování dětí od rodiny jejich vstup do širších sociálních struktur*“.²⁸

Dítě se se vstupem do školy zapojuje do nového sociálního prostředí a s tím se uvolňuje do této doby úzká vazba mezi dítětem a rodiči. Socializační funkce školy je důležitá, protože v této době se žák integruje do společenského systému. Škola je místem pro vzdělávání a výchovu dítěte a školák by se zde má chovat tak, jak určují sociální normy. Pohled na tyto normy se s věkem mění, stejně tak jako vztah dítěte k nim a v této době také může dojít k poruchám chování. Poruchy chování se mohou vyskytnout i díky neznalosti norem, či neochoty je respektovat.²⁹

Existují také určitá rizika spojená se školou, která mají následující aspekty:

- školní neúspěch, vysoké nároky na dítě
- slabá vazba na školu
- nevhodné kázeňské prostředky
- škodlivá vrstevnická skupina (přijetí agrese jako normy)

²⁶ Kolář, M. Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál, 1997, str. 65

²⁷ Langmeier, J., Krejčířová, D. Vývojová psychologie. Praha: Grada, 2006

²⁸ Klapilová, S. Kapitoly ze sociální pedagogiky. Olomouc: Vydavatelství UP, 1996, str. 32

²⁹ Vágnerová, M. Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2001, str. 276.

- šikanování, odmítání vrstevníky, sociální izolaci³⁰

Mladší školní věk je dobou navazování nových, četnějších a vyšších společenských vztahů. Každé vývojové období sebou přináší řadu změn, v oblasti rozvoje tělesného, psychologického a citového (viz Příloha P V.). Dítě se se vstupem do školy zapojuje do nového sociálního prostředí a s tím se uvolňuje úzká vazba mezi dítětem a rodiči.

1.4 Dílčí závěr

Bandura předpokládá, že děti mohou regulovat své chování. Nejsou jen pasivními postavami v environmentálních vlivech, ale navzájem se s prostředím ovlivňují.³¹ Stejně tak je prokázána potřeba podnětů u malých dětí mnoha badateli. R. Spitz poukázal na patologické účinky nedostatku podnětů u dětí a jejich následné chování.³²

Komenský připisuje hlavní péči o děti jejich rodičům. Při svém zaměstnání však nestačí na vzdělávání svých dětí, a proto jsou děti svěřovány učitelům. Učitel má dobře znát účel, látku a způsob kázně, aby věděl, kdy a jak má odborně přísnosti užívat. Žáky vede příkladem, poučováním, napomináním a někdy káráním. Hovoří o kázni ve školách a přísnosti pro ty, kdo se prohřešují v mravech. Stejně tak je úloha rodiny podstatnou složkou výchovy dítěte. Vede k utváření jeho životních postojů. Důležitou podmínkou zdravé výchovy je i spokojenost rodičů ve vztahu a to, zda dokáží být k dětem nároční, ale zároveň i citliví. To vše se odrazí v jejich životě. Rodina je prvním místem, kde se dítě podrobuje sociálnímu učení a je považována za hlavního činitele. Jednou z podmínek šťastného dětství, které je předpokladem zdravého utváření lidské osobnosti je dobrý domov (Matějček 1986).³³

Pokud rodič nebo pedagog trestá, měl by být autoritou a používat tyto pravidla:

- musí být krátký interval mezi agresivním chováním a trestem
- chování, za které je dítě trestáno musí mít přesnou definici
- každý trest musí mít smysl
- nepříjemnost a intenzita trestu musí být relativně vysoká
- trest je nutné ukládat bez emocí a autoritativně

³⁰ Vojtová, V. Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti. Brno: PFMU, 2004, str. 74

³¹ Hall, C. S, Lindzey, G. Úvod do teorie osobnosti. Bratislava: SPN 1997, str. 428

³² Fromm, E. Anatomie lidské destruktivity. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, str. 239

³³ Mühlpachr, P. Sociopatologie. Brno: MU, 2008, str. 147

- trest musí mít jasný začátek a konec

- nesmí se trestem plýtvat ³⁴

Je důležité, aby učitelé a rodiče vedli žáky ke kázni a slušnosti a prosociálnímu chování, a tím předcházeli nekázni žáků. Měli by žáky dobře znát, a pokud se objeví nějaký problém, měli by zkoumat jeho příčiny, případně příčiny deviantního chování žáků. Dítě si často neuvědomuje, že jeho afektivní chování je v protikladu s pocity lidí kolem něho.³⁵

---

³⁴ Martínek, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. Praha: Grada, 2009, str. 82-83

³⁵ Train, A. Nejčastější poruchy chování dětí. Praha: Portál, 2001, str. 149

2 AGRESE A AGRESIVITA, VYMEZENÍ POJMŮ

Podle definice je agrese projev nepřátelství, útoku, útočného jednání vůči osobě, předmětu či překážce.

Čermák rozděluje pojmy týkající se tématu takto:

AGRESE – je forma chování, jehož cílem je záměrně někoho poškodit nebo mu ublížit;

AGRESIVITA – je chápána jako dispozice k agresivnímu chování;

ASERTIVITA – člověk dokáže trvat na svých názorech a prosazovat svoje práva;

NÁSILÍ – je záměrný pokus někomu fyzicky ublížit;

HNĚV- je silný emocionální stav, často agresii doprovází;

HOSTILITA – je negativní postoj k jedinci nebo více lidem.

Někdy se dají odlišit agresivní projevy těžce. Pak může asertivita přejít do agrese a hněv se může vyskytnout s agresí a hostilitou.³⁶

U dítěte můžeme rozlišit 4 stupně agrese:

I. stupeň – probíhá v myšlení

II. stupeň – nadávka, hrubé slovo

III. stupeň – rozbíjení předmětů

IV. stupeň – fyzické napadení druhé osoby³⁷

V psychologicko-sociologickém pojetí je agrese chování, které násilně omezuje svobodu. Vzniká někdy v afektu jindy při dosahování neagresivních cílů. Může být také chápána jako násilné jednání se záměrem ničit nebo poškodit, ale je také součástí normálního chování, které nám umožňuje přežít v přirozeném prostředí.³⁸

„Agrese může být osvojena učním, přímou zkušeností, pozorováním sociálních interakcí jiných lidí-tj. zástupným učním. Modelem mohou být rodinní příslušníci, lidé z blízkého okolí symbolické modely z masmédií.“³⁹

³⁶ Čermák, I. Lidská agrese a její souvislosti. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta, 2008, str. 10-13

³⁷ Hartl, P, Hartlová, H. Velký psychologický slovník. Praha: Portál, 2010, str. 18- 19

³⁸ http://www.pf.ujep.cz/files/CCV/opory/DPS_a_DVPP/prevence_socpat.pdf cituje

³⁹ Čermák, I. Lidská agrese a její souvislosti. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta, 2008, str. 84

Přítom to není nic mimořádného, nesmyslného, zbytečného. Je projevem vitální síly a má významné funkce, které naplňují záměr jedince nezávisle na jeho věku. Cílená agrese je pro děti zdrojem uspokojení a potěšení. Dítě se snadno naučí sledováním okolí, že vítěz je vždy oslavován. A osvojení agrese je také trestání doma, když sledují, jak rodiče prosazují svou moc.⁴⁰

Hněv u dětí vyvolává odezvy tohoto typu:

- typ oběti-vyhýbá se konfliktu
- typ útočníka- má dojem, že je mu světem ubližováno
- typ střední pozice – zvládá hněv druhých
- pasivně agresivní typ- svou agresi deleguje na jiné a ti se pak jeví jako agresoři⁴¹

Za agresi tak považujeme takové jednání, které má svého adresáta, je záměrné a jeho cílem je ublížit druhému. Musíme však odlišit obrannou – defenzivní agresi od agrese predátorské.⁴² Rozeznáváme dva rozdílné typy agrese. První typ je společný se zvířaty, objevuje se tehdy, jakmile je životní zájem organismu v ohrožení, hovoříme o tzv. **obranné – benigní agresi**, která zanikne, jakmile zanikne ohrožení. Druhým typem je **maligní – zlá agrese**, je to krutost. Je specificky lidská, nezaniká, zvětšuje se. Můžeme ji sledovat v chování dětí.⁴³

Stupně agrese podle intenzity:

Hostilita: nepřátelský postoj vůči druhým lidem, zřetelné projevy antipatie

Verbální agrese: přímá (nadávky, urážky), nepřímá (telefonáty, sms, dopisy), ideatorní (představa, jak jedinec někomu vynadá)

Brachální agrese: fyzická autoagrese – zaměřená proti sobě, (sebepoškozování, sebevraždy)

Heteroagrese: zaměřená na venek

K dělení agrese používáme i pojmy přímá a nepřímá agrese a verbální a fyzická agrese.⁴⁴

⁴⁰ Řičan, P., Janošová, P. Jak na šikanu. Praha: Grada, 2010, str. 39 - 40

⁴¹ Svoboda, J. Agrese a agresivita v předškolním a mladším školním věku. Praha: Portál 2014, str. 44 - 45

⁴² Koukolík, F. Mozek a jeho duše. Praha: Makropulos, 1997, str. 328

⁴³ Fromm, E. Anatomie lidské destruktivity. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, str. 16

⁴⁴ Čermák, I. Lidská agrese a její souvislosti. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta, 2008, str. 11

Jiným dělením agrese, se kterou se v kolektivech dětí setkáváme je:

individuální agrese – vyvolává ji jedinec, který mívá spory se spolužáky

skupinová agrese – projevuje se negativním vztahem více jedinců ze skupiny k jednomu či víc vrstevníkům, kteří se ocitají v pozici oběti.⁴⁵

Pro životaschopnost lidské bytosti jsou násilí a agresivita nutné impulzy, je třeba je usměrňovat správným směrem. Můžeme se zamyslet nad tím, zda poznáme, jestli se dítě stane nebo nestane agresivním? Z praxe víme, že dítě není jen pasivním objektem sociálních vlivů, ale také aktivním činitelem. Když však dětem dovolíme přecházet společenskou hranici a nedáme informaci, že lze danou situaci řešit jinak než agresí, budou čím dál víc agresivnější. Jestliže děti řeší projevy agrese agresivně, je tu podnět pro další agrese. Tím se vytváří začarovaný kruh.

2.1 Osobnost agresivního dítěte

Dítě se narodí do prostředí, které nese odpovědnost za to, jakým člověkem se dítě stane. Rodina plní nejdůležitější úlohu ve vývoji a výchově dítěte. Jak dítě roste, tak i osobnost se utváří v průběhu ontogenetického vývoje působením různých činitelů. Narozením si dítě přináší na svět poklady a vlohy. Rodina pak hraje klíčovou roli jako primární sociální skupina se svými intimními citovými vztahy. Na výchovné působení rodiny navazují předškolní a školní zařízení, která jsou také jedním z nejdůležitějších výchovných činitelů.

Každé dítě je osobností ve své jedinečnosti. Osobnost je zajímavá svými zkušenostmi, má strukturu, schopnosti, charakter, temperament, rysy. Osobnost z psychologického hlediska je relativně stálý celek duševních vlastností, které vznikají na základě vrozených dispozic, jež mohou nebo nemusí být rozvíjeny vlivy vnějšího prostředí.⁴⁶ Je to celek duševního života člověka, jehož nejvlastnějším znakem je jedinečnost, výlučnost, odlišnost od všech jiných. H. J. Eysenek považuje osobnost za stálou jednotu charakteru, temperamentu, intelektu a těla. J. B. Watson hovoří o tom, že osobnost je konečný výsledek našich zvyků. Na vývoj lidské osobnosti jako na vývoj týkající se míry identity, poukazoval C.G.Jung, který přirovnával lidský život k dráze slunce, či W. M. Runyan, který jej popisoval jako

⁴⁵ Svoboda, J. Agrese a agresivita v předškolním a mladším školním věku. Praha, Portál 2014, str. 61

⁴⁶ Fleischmann, O. Vybrané psychologické aspekty terénní sociální práce. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2006, str. 21

sled událostí a zážitků od narození do smrti. E. H. Erikson pak podal na podkladech empirického pozorování vývoj člověka v osmi etapách života.⁴⁷

Definice osobnosti vycházející z předpokladu:

- co dítě chce (pudy, zájmy, potřeby)
- co může (schopnosti, vlohy, nadání)
- co je (temperament, charakter)
- kam směřuje (životní cesta)⁴⁸

Pokud dítě vyrůstá v prostředí, které mu nabízí různé modely vztahů, je vysoká pravděpodobnost, že tyto vztahy dítě převezme, přijme za své. Je mnoho příruček jak vychovat děti, ale nejdou aplikovat na všechny děti bez rozdílu, protože každé dítě je osobnost a vývoj osobnosti dítěte je vývoj postupný.⁴⁹

2.2 Vývoj dětské agresivity a násilného chování

Behavioristické chápání agresivity definoval A. H. Buss jako „reakci“, která vysílá škodlivé podněty k jiným organismům.⁵⁰ Agresivita se vytváří v prvních letech života. Významnou roli hrají temperamentové dispozice i menší citlivost k negativním následkům jednání. Tyto vlastnosti jen samy k agresii nevedou, ale když přidáme rodinnou výchovu, máme agresivního jedince. Dítě dokáže poškodit citový chlad, psychické a fyzické násilí, lhostejnost, nenávisť či tolerance k násilí, kterého se dítě dopouští vůči sourozencům nebo vrstevníkům.⁵¹

Agresivita vychází z latinského *aggressivus* útočný, je to vlastnost, postoj, vnitřní pohotovost k agresii. V širším smyslu pak schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem. A jak se projevuje agrese mezi dětmi? U dětí je agresivní chování vyvoláno různými motivy, např. předvést se před ostatními, dokázat svoji sílu, vyvolat strach, zdůraznit sociální rozdíly. Nebo ubližovat dětem ze slabší sociální skupiny. Pokud má dítě úspěch s agresivním jednáním, vytvoří si agresivní scénáře a vzorce při hrách a řídí se jimi v životě. Agresivitu můžeme sledovat

⁴⁷ Hartl, P, Hartlová, H. Velký psychologický slovník. Praha: Portál, 2010, str. 674

⁴⁸ Kohoutek, R. Úvod do psychologie: psychologie osobnosti a zdraví žáka. Brno, MU, 2006, str. 55

⁴⁹ Miková, Š. Typologie osobnosti u dětí. Praha: Portál, 2010, str. 117

⁵⁰ Fromm, E. Anatomie lidské destruktivity. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, str. 54

⁵¹ Říčan, P. Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. Praha: Portál, 1995, str. 33

v poslední době také i u dívek, které jsou na rozdíl od chlapců agresivnější spíše nepřímo než přímo (viz pojednání v další části).

Agresivita a její znaky poruchového chování:

Jedinec není schopen respektovat běžné normy chování.

Dochází k narušení sociálních vztahů.

Nepřiměřené chování se opakuje, děti nejsou kritické, necítí vinu.⁵²

Tendence k agresivitě bývají spíše podmíněné multifaktorálně, kumulují se různé vlivy, které zvyšují riziko agresivního chování. Jsou to vrozené dispozice, získané zkušenosti, aktuální podněty. Toto všechno lze nazvat příčinami agresivity.⁵³ Z běžných emocí je pro dítě nejběžnější vztek-emoce, jež bezděčně spouští obranné reakce a řeší konflikty potmělou myslí.⁵⁴

Mezi faktory, které ovlivňují sklony k agresivitě, zařazujeme:

- dědičnost
- biologické předpoklady
- duševní choroby
- užívání psychoaktivních látek
- vliv prostředí
- určité situace⁵⁵

Pokud děti v rodinách nemají pevné a jasně vedené hranice, ztrácejí pocit bezpečí. Když hranice někdy platí a jindy ne, vyvolává to v nich nejistotu, a agresivní chování může pak být odpovědí na danou situaci.

V rodinách a školách, existují tři modely ve výchově dětí:

Autoritativní model (diktatura různého typu, totalita, monarchie).

Anarchie (to, co můžeme pozorovat).

Demokratický model.

---

⁵² Vágnerová, M. Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy. Praha: Karolinum, 2001, str. 285 - 286

⁵³ Laca, S., Laca, P. Úvod do sociální pedagogiky. Bratislava: VŠZ a SP sv. Alžbety, 2013, str. 130

⁵⁴ Berkowitz, L. Aggression: A Social Psychological Analysis, str. 198

⁵⁵ Laca, S. Sociální pedagogika. Brno: IMS, 2013, str. 118

Rozdíl mezi demokratickou a autoritativní výchovou je v tom, jakými způsoby se stanovují pravidla a hranice chování. Máme vytvářet hranice nikoliv pro děti, ale s dětmi.

2.3 Projevy a druhy dětské agrese

„Školní věk lze posuzovat i jako fázi vytvoření horizontálního společenství, tj. vrstevnické skupiny, která má svou vlastní hierarchii a řídí se vlastními pravidly.“⁵⁶ Mladší školní období označujeme dobu od 6 – 7 do 11 – 12 let. V tomto období vývoj plynule pokračuje ve všech směrech a dítě dělá pokroky, které jsou pro jeho budoucnost rozhodující.⁵⁷ Nástupem do školy je dítě odloučeno od rodičů, integruje se do nového kolektivu. Pokud je násilí ve škole běžnou formou chování, děti ho berou jako normální jev. Agresivní chování mezi žáky škol není bohužel ničím novým. Novým prvkem je však brutalita a intenzita.

Školák by se sice měl chovat tak, jak určují sociální normy, ale vztah k nim a způsob jejich interpretace se mění. Dětská agrese se může projevovat již na prvním stupni a ne vždy jako nevinná hra, často jde o brutální útoky. Žák na prvním stupni má interpretaci norem naprosto odlišnou než žák na stupni druhém.

Typy agrese:

Afektivní (emocionální, impulzivní) agrese – není plánovaná, je vyprovokovaná tlakem ranit, nazývaná též *horoucí*.

Instrumentální agrese – prostředkem dosáhnout cíle, bývá označovaná jako *chladná*.

Tyranizování (šikanování) – charakteristické opakovaným ubližováním, typickým znakem je nerovnost sil, cílem je vyjádření dominance a kontroly nad ostatními.⁵⁸

Emocionální agrese může dítěti posloužit k posílení sociálního statusu, získání ztracené sebeúcty, k prosazení toho, co považuje za správné. V každodenním běžném životě jsou emocionální a instrumentální provázané.

Jiné pojetí agrese:

- a) Agrese emocionální (afektivní)- silná negativní emoce, impulsivní.
- b) Agrese instrumentální – prostředek k dosažení vnějšího cíle, založena na plánu (Čermák, 1999).
- c) Agrese benigní – obranná, jakmile pomine ohrožení, zaniká.

⁵⁶ Vágnerová M. Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání. Praha: Karolinum, 2005, str. 237

⁵⁷ Langmeier, J., Krejčířová, D. Vývojová psychologie. Praha: Grada, 2006, str. 117 - 118

⁵⁸ Laca, S. Sociální pedagogika. Brno: IMS, 2011, str. 114 - 115

d) Agrese maligní – krutá a destruktivní, slouží k uspokojení prožitku libosti (Fromm, 1997).

e) Autoagrese – zaměřená vůči vlastní osobě.

f) Heteroagrese – je zaměřená vůči okolí.⁵⁹

Další typy agrese dle Busse (Čermák 2008):

fyzická aktivní přímá (bití)

fyzická aktivní nepřímá (najmutí si někoho na „špinavou“ práci)

fyzická pasivní přímá (brání někomu k dosažení cíle)

fyzická pasivní nepřímá (odmítá splnit požadavky)

verbální aktivní přímá (uráží někoho)

verbální aktivní nepřímá (pomluvy, které urážejí)

verbální pasivní přímá (odmítání s někým mluvit)

verbální pasivní nepřímá (nezastat se někoho)⁶⁰

Podle Fleischmanna, Geen vymezuje tři znaky agrese:

a) agrese zahrnuje udílení škodlivých stimulů jedním organismem druhému

b) škodlivé stimuly jsou udíleny se záměrem poškodit oběť

c) agresor očekává, že škodlivé stimuly budou mít svůj zamýšlený efekt.⁶¹

Formy agrese

- bezprostřední agrese – bezprostřední útok agresora na oběť

- zprostředkovaná agrese – mezi agresorem a přímou obětí je mezičlánek

- fyzická agrese – fyzické napadení oběti

- verbální agrese – vyhrožování, nadávky

Fyzická a verbální agrese pak mohou mít podobu přímou či nepřímou⁶²

Berkowitz upozorňuje na jiné označení (Čermák 2008), a to **agresi vědomě kontrolovatelnou**, kdy aktér počítá s rizikem a ví o důsledcích svého jednání, a **agresi impulzivní**, která je spontánním výbuchem negativních emocí a následkem motorických reakcí.⁶³ Z množství definic je patrné, že agrese je záměrný akt a nejohroženější skupinou

⁵⁹ http://www.pf.ujep.cz/files/CCV/opory/DPS_a_DVPP/prevence_socpat.pdf, str. 20

⁶⁰ Čermák, I. Lidská agrese a její souvislosti. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta, 2008, str. 11, 12

⁶¹ http://www.pf.ujep.cz/files/CCV/opory/DPS_a_DVPP/prevence_socpat.pdf, str. 18

⁶² http://www.pf.ujep.cz/files/CCV/opory/DPS_a_DVPP/prevence_socpat.pdf, str. 20

⁶³ Čermák, I. Lidská agrese a její souvislosti. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta, 2008, str. 10

jsou děti, protože jsou lehce ovlivnitelní vzory z okolí. Agrese je nejrůznější formou hrubého nebo útočného jednání s cílem druhého záměrně poškodit. Agresi jako negativní projev v kolektivním zařízení je však nutné řešit adekvátně k dané situaci. Je důležité rozlišit agresivní projev, protože každý potřebuje speciální řešení.

2.4 Prevence a agresivita

Dětská agresivita v posledních letech prudce stoupá. V mladším školním věku je zaměřena především vůči vrstevníkům. Agresivní reakce můžeme pozorovat při hrách. Pokud jsou děti agresivní, a reakce jsou odměňovány tím, že druhé děti ustupují, agresivní sklony narůstají, když je ale agrese opětována, tyto tendence mizí.⁶⁴ Agresivita ve většině případů se neobjeví zničehonic. Dle zmínky (Fontana 2010), Bandura, uskutečnil výzkum agrese a dokázal, že děti, které jsou svědky agresivního chování dospělých, se samy budou chovat agresivně. Přijímají dospělého jako vzor a mylně se domnívají, že pokud je agresivní chování tolerováno u dospělého, bude i u nich.⁶⁵

Také role sdělovacích prostředků na vývoj dítěte není zanedbatelná. Násilí v pohádkách a dětských příbězích je v dnešní době na denním pořádku. Stejně tak i videohry používají agresivních podnětů k tomu, aby dítě uchvátily. Pokud se virtuální svět blíží skutečnosti, tím víc se s hrdinou v něm děti ztotožní. Pokud má dítě úspěch se svým agresivním jednáním, vytvoří si další agresivní scénáře inspirované tím, co vidí kolem sebe, odvozuje si z nich svoje zásady, podle kterých pak jedná.

Malé děti si často ani neuvědomují, jak dokáží svým chováním druhým ubližovat. Agresivita aktéra předpokládá nepřátelské chování, čím je dítě starší, tím má menší zábrany.⁶⁶ Bohužel v dnešní době můžeme pozorovat, že sociálně slabší děti jsou terčem posměchu a agresivního chování dětí z „lepších vrstev“, kdy si tyto chtějí dokázat svou nadřazenost. Agresivitu u dítěte vyvolává nemožnost dosáhnout nebo mít něco, co si dítě velmi přeje.⁶⁷ Dítě agresivitu projevuje výhrůžnou mimikou, gesty, slovy. Při správném výchovném působení se primitivní agresivita pozvolna mění na formy společensky přijatelné. Ovšem když je dítě citově frustrované, bývá zlé.

Agresivní dítě řeší interpersonální konflikty. Tyto události se v paměti zapisují (kódují) a jsou opakovaním posilovány. Dítě si vytvoří vlastní scénář, a najevo základu se pak

⁶⁴ Hartl, P. Hartlová, H. Velký psychologický slovník. Praha: Portál, 2010, str. 19

⁶⁵ Fontana, D. Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, 2010, str. 298

⁶⁶ Berkowitz, L. Aggression: A Social Psychological Analysis, str. 102

⁶⁷ Špaňhelová, I. Jak usměrňovat agresivitu. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007, str. 5

vyvíjí strategie pro řešení daného konfliktu. Tím se agrese stává opakujícím cyklem. Do procesu zakódování pak mohou vstupovat další kognitivně proměnné.⁶⁸

Úkolem výchovy dětí není agresivitu odstranit, ale usměrnit. Agresivní chování se projevuje různými formami, má různou intenzitu, jež závisí od věku dítěte. Zaměřuje se na bytosti, osoby, zvířata, předměty či vůči sobě. Agresivita je součástí lidské přirozenosti, hraje stejně velkou úlohu jako láska ve vývoji dítěte.

2.5 Dílčí závěr

Agrese je stejně jako většina ostatního lidského chování naučená, osvojujeme si ji na základě zkušenosti. Stanislav Grof (Říčan 1995) říká, že krutost, se kterou jednáme, není dost dobře vysvětlitelná jako reakce na cokoli, co dítě v životě potká, již od narození.⁶⁹ Agresivní sklony se u člověka utvářejí v prvních letech života na základě instinktivní výbavy. Freud (Fromm 1997) zase věnoval fenoménu agresivity malou pozornost, protože považoval sexualitu a pud sebezáchovy za nejdůležitější síly ovládající člověka.⁷⁰ Čím dříve ukážeme dětem, že svět může být krutý a nemilosrdný, tím dříve se budou uchylovat k podobným prostředkům ve svém chování. Pokud chceme změnit chování dítěte, měli bychom přemýšlet o tom jak ocenit dobré chování než trestat špatné.⁷¹ Děti musí projít vývojovými úkoly při své cestě k dospělosti, tento přechod k vyššímu stádiu obsahuje nejistotu a rizika.

Díky negativním zdravotním, sociálním a ekonomickým následkům, které se šikanou a agresivitou souvisí, a týkají se celé společnosti, je agresivita a šikana celosvětově vnímaný problém, který ovlivňuje nejen kvalitu života, ale i zdraví aktérů a jejich nejbližších. Jak uvádí Čermák, Zimbardo upozornil, že agrese může být výsledkem ztráty deindividuální identity ve skupině.

Podmínky, které vyvolají stav deindividuace (částečná nebo úplná ztráta pocitu vlastní individuality):⁷²

- anonymita
- příslušnost ke skupině

⁶⁸ Čermák, I. Lidská agrese a její souvislosti. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta, 2008, str. 47

⁶⁹ Říčan, P. Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. Praha: Portál, 1995, str. 23

⁷⁰ Fromm, E. Anatomie lidské destruktivity. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, str. 28

⁷¹ Train, A. Nejčastější poruchy chování dětí. Praha: Portál, 2001, str. 136

⁷² <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/deindividuace>

- sdílení odpovědnosti
- dvojznačnost a nedostatečně strukturovaná situace
- změněné stavy vědomí navozené návykovými prostředky

Přítomnost těchto podmínek pak zvyšuje pravděpodobnost výskytu agrese.⁷³

V dnešní přetechnizované době a s možností multimediálních prostředků se často stává, že na nepřátelskou reakci dítě automaticky reaguje nepřátelsky. Jedním z nejvýznamějších činitelů výchovy jsou hromadné sdělovací prostředky, které informují, vychovávají, jsou tak sugestivnější a účinnější než tradiční prostředky. Mnohdy se nedokáží svými negativními emocemi vypořádat. Je důležité, aby rodiče, pedagogové, se kterými přichází do styku, s problémy dítěti pomohli. Pokud chtějí změnit chování dítěte, musí vědět, jak ocenit dobré chování než trestat špatné. A to může platit i o prevenci proti zvyšující se agresivitě dítěte, která spočívá hlavně v nás, dospělých. Je nutno si uvědomit, jak se v některých situacích chováme sami, je-li v naší domácnosti klid nebo se dítě stává svědkem hádek. Často můžeme dříve odhalit agresi u dítěte a řešit ji.⁷⁴

Dětská agresivita se vyvíjí v závislosti na výchově. Nadměrné užívání tělesných trestů a křik vedou k odporu ze strany dítěte, jež převezme tyto formy chování a dojde k rozvoji agresivních sklónů⁷⁵. Hlavní příčina šikanování je negativní vliv okolí, ve kterém dítě vyrůstá. Dítě se chová zkrátka tak, jak to vidí kolem sebe a jak na něj okolí působí

---

⁷³ Čermák, I. Lidská agrese a její souvislosti. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta, 2008, str. 83 - 84

⁷⁴ <http://agresivita.zdrave.cz/agresivita-malych-deti/>

⁷⁵ Jedlička, R., Kořan, J. Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Praha: Karolinum, 1998, str.72

3 ŠIKANA JAKO SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝ JEV

Vstupem do školy pokračuje socializace započatá v rodině. Pro mnohé děti tato změna představuje základní reorientaci. Jsou odtrženy od přirozeného sociálního prostředí a školní vzory jednání jsou jim cizí. „*Ne náhodou velcí pedagogičtí myslitelé vyzvedali školní atmosféru jako činitele, který nepřímou, ale tím účinněji rozvíjí žádané rysy žákovy osobnosti.*“⁷⁶

Rodina ovlivňuje vytváření základů osobnosti dítěte rodinnou socializací, škola ho začleňuje do širšího sociálního rámce. Socializační vývoj dítěte s nástupem do školy ovlivní zkušenosti, požadavky stimulující sociální dovednosti. Škola tak může působit jako rozvíjející faktor, který osobnost rozvíjí, ale i jako zdroj ohrožení. Neznamená to však, že by se tímto úloha rodiny zmenšovala, přibude pouze nový sociální subjekt, ke kterému si dítě musí vybudovat správný vztah a musí mu rozumět. Školní prostředí je nejvíce spojované s vyučovacím procesem, což vyplývá z primární vzdělávací funkce. Méně známou stránku tvoří sociální podmínky. Ty zahrnují sociální klima školy.⁷⁷ Dítě se ve škole dostává poprvé mimo rodinné prostředí, vstupuje do konkurenčního prostředí vrstevníků, a proto je význam školních zkušeností pro vývoj dítěte mimořádný. Prostor a dítě jsou dynamické veličiny, reakce dítěte na některé faktory se mění, zesilují nebo zeslabují.⁷⁸

Každé dítě je individualita, které na jiné lidi reaguje jedinečným způsobem. Jde i o vrozený temperament, s některými učiteli tak vycházejí lépe s některými hůř. Aby mezi nimi vznikl vztah, musí být interakce. K nárůstu problémového či antisociálního chování však dochází u stále mladších dětí. Raná intervence a předcházení rizikovým vlivům, které se na této situaci podílí, se proto stává předmětem pozornosti oboru. Problémy v chování, které přerůstají do antisociálního chování se šíří v sociálních formálních i neformálních skupinách a jsou proto nebezpečné pro školy i komunity.⁷⁹

V mladším školním věku je ve vrstevnických skupinách interpersonální násilí běžným jevem. Děti totiž nedokáží řešit konflikty jinak. Někdy se ve třídě dostanou do vedení agresivní jedinci a pak vzrůstá celková agresivita chování. Mezi dětmi jsou neustálé potyčky a ty se stávají způsobem řešení konfliktů. Pokud ve vrstevnické skupině existují

⁷⁶ Jůva, V. Úvod do pedagogiky. Brno: Paido, 1999, str. 94

⁷⁷ Bakošová, Z. Sociální pedagogika. Bratislava: UK, 1994., str. 46

⁷⁸ Bendl, S. Kázeňské problémy ve škole. Praha: Triton, 2011, str. 74

⁷⁹ Vojtová, V. Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti. Brno: PFMU, 2004, str. 69

normy a předpoklady pro násilné chování, pak se skupina soustředí na jedno nebo dvě děti, které se pak stanou terčem ostatních. Ti si na nich vybíjí emocionální napětí a agresivitu.⁸⁰ Obecná agresivita je sklon útočit rvát se, napadat druhé snažit se získat výhodu lstí nebo násilím. Osobní agresivita je stabilní vlastnost a tak se spíše zhoršuje s věkem a její projevy jsou pak vážnější. Šikana má mnoho příčin, ať skrytých či nikoliv. Může to být citová deprivace jedince, jeho úzkost, napětí.

Školáci řeší konflikty mezi sebou různě, často s tendencí k impulsivní agresivitě, kopanci, strkáním, ale nepovažují to za nesprávné. Většina dětí se dokáže po čase adaptovat na okolí a chová se přijatelnějším způsobem.⁸¹ Sociálně výchovná činnost ve škole představuje pomoc učitelů ke zvládnutí životních situací a při orientaci žáků v současném každodenním životě.⁸²

3.1 Šikana ve školním prostředí

Učitelé na školách bývají často svědky násilí, které se jako sociálně patologický jev projevuje formou surovosti, netolerantnosti, šikanováním, vydíráním, ponižováním. Stejně tak často děti bývají svědky fyzického či psychického násilí na spolužácích. „*Násilie na školách pokládáme jednoznačně za sociálnopatologický jav, ktorý je neobyčajne komplexný a multikauzálny. Súvisí s procesom individualizácie mládeže, štruktúrnymi eorie v rodine, oslabovaním sociálnej kontroly a prvkami anómie vo spoločnosti.*“⁸³ V závislosti na úrovni vývoje a zkušenostech dítěte, aktuální situaci kolem něho mohou být výkyvy v chování školáků různé, některé jsou jen výkyvy od normy, ale jiné značí závažnější problém. Třída je skupina v dlouhodobém vývoji, velký počet dětí, které tráví společně mnoho času. V každé třídě je pravděpodobné, že se zde vyskytne aspoň jedno nadprůměrně agresivní dítě, současně i potencionální oběť a pokud chybí ve třídě pozitivní silný jedinec, šikaně nic nestojí v cestě.

V prvním ročníku je třída absolutní monarchií, kdy děti vzhlížejí k učiteli, postupně rok po roce sociálně a individuálně vyspívají, někteří získávají moc a vliv, jiní se podřizují.⁸⁴

Násilí ve škole je pak velice komplikovaný fenomén. Máme pro něj různá označení. Hovoříme o agresivním vystupování, vyděračství, donucování. V Anglii se používá slova

⁸⁰ Mühlpachr, P. Sociopatologie. Brno: MU, 2008, str. 143

⁸¹ Vágnerová, M. Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy. Praha: Karolinum, 2001, str. 290

⁸² Kraus, B. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008, str. 112

⁸³ Ondrejko, P. a kolektiv. Sociálna patológia. Bratislava: Veda, 2009, str. 179

⁸⁴ Říčan, P., Janošová, P. Jak na šikanu, Praha: Grada, 2010, str. 48

BULLYING – trápení, sužování, ve Skandinávii, MOBBING.⁸⁵ Násilí a jeho projevy je komplex faktorů, kde významnou roli hraje rodina, sociálně ekonomická situace, osvojování si společenských norem a hodnot, rolí ve kterých se uskutečňuje socializace vzorců chování a rolí.

Najčastější motivy mobbingu můžeme shrnout:

- pachatelé násilí pocítují potřebu výkonu moci
- rodinné podmínky násilníků jsou nepřátelské k okolí
- v jednání násilníků nacházíme instrumentální komponenty
- prestiž je odměnou agresivního chování⁸⁶

Šikana je vlastně záměrné ubližování, které musí splňovat tyto znaky:

- jde o převahu síly nad obětí, může být i psychická
- oběť vnímá útok jako nepříjemný
- útok je krátkodobý nebo dlouhodobý⁸⁷

Každá třída má dvě struktury – jednu oficiální, druhou ilegální. Je to normální vývojový proces-tendence vrstevnické skupiny k autonomii, k nezávislosti na dospělých. Ilegální struktura je neškodná, dokud nad ní má oficiální struktura převahu. Pokud jsou tady jedinci s antisociálními sklony, ilegální struktura zesiluje a může převládat. Pak může docházet k degeneraci – zvrhnutí autonomie skupiny v solidaritu zločinců.

V tajném životě třídy pak socializace znamená přizpůsobit se zvyklostem a pravidlům, které odporují školnímu řádu, pak vládne strach, totalita, socializační tlak na jedince, který vybočuje, se zvrhne v šikanu, a týrání se stane zábavou.⁸⁸ Problémovým chováním žák může získat prestiž ve třídě, jeho problémové chování je ostatními jako imponující přijímáno, násilí je hodnoceno jako imponující a přitažlivé. K šikaně nemusí docházet jen v prostorách školy, ale může k ní docházet po cestě do školy. Dítě se může ve třídě nudit, může mít strach ze spolužáků: I tohle bývají důvody, proč se dětem nechce do školy.

Se šikanou se setkáme ve třídách, kde jsou žáci nejdelší dobu, tráví tady přestávky. Agresoři musí mít také své bezpečné místo, vybírají si i hlídače, kteří jim bezpečí ještě

---

⁸⁵ Ondrejko, P. a kolektiv. Sociálna patológia. Bratislava: Veda, 2009, str. 165

⁸⁶ Ondrejko, P. a kolektiv. Sociálna patológia. Bratislava: Veda, 2009, str. 171

⁸⁷ Martinec, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. Praha: Grada, 2009, str. 110-112

⁸⁸ Říčan, P., Janošová, P. Jak na šikanu. Praha: Grada, 2010, str. 49 - 51

více potvrzují. Nadané děti se liší uvažováním, zájmy znalostmi, spolužáci je odmítají, kritizují. Nebývají v kolektivu oblíbené, mohou se lehce stát obětí šikany.⁸⁹

Vztahy se spolužáky nemusí být uspokojivé a pak agresivní chování dětí je důsledkem pocitu, že se staly samy obětí. V otázkách násilí na školách je třeba monitorovat situaci, postoje žáků, učitelů a rodičů a přijímat účinná opatření, abychom dokázali zastavit vlnu šířícího se násilí. Je třeba dodržovat kázeň (normy), které plní ve společnosti funkci ochrannou, existenční. Problematika šikanování ve školním prostředí mezi dětmi se stává celospolečenským problémem.⁹⁰ (viz Příloha P VI.)

Hlavní účastníky šikany lze rozdělit na útočníky a oběti.

Útočníci:

- pronásledující jiné bez důvodu
- úzkostní, mívají rodinné či výukové problémy

Oběti šikany:

- pasivní (bojácné, uzavřené děti)
- provokující (chováním vyvolávají negativní reakce ostatních)
- účelové (záměrně poutají pozornost)
- útočníci = oběti (děti šikanovány dospělými a t náchylnější k agresivitě vůči mladším).⁹¹

3.2 Agresoři šikany

Definice šikany „Šikana je ubližování někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit. Obyčejně mluvíme o šikaně tehdy, když jde o opakované jednání, ve velmi závažných případech označujeme za šikanu i jednání jednorázové, s hrozbou opakování. Tuto definici je třeba ještě upřesnit: Šikanou nazýváme ubližování mezi těmi, kteří jsou ve stejném postavení, ve škole, tedy mezi žáky nebo studenty.“⁹²

Rozlišujeme dva základní termíny – šikana a teasing.

Za teasing můžeme označit chování, které zdánlivě šikanu připomíná. Jde o nevinné škádlení mezi dětmi. Když hovoříme o šikaně, mluvíme o tom, že jeden nebo více žáků

⁸⁹Vágnerová, M. Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy. Praha: Karolinum, 2001, str. 40

⁹⁰Ondrejko, P. a kolektiv. Sociálna patológia. Bratislava: Veda, 2009, str. 177

⁹¹Klapilová, S. Kapitoly ze sociální pedagogiky. Olomouc: Vydavatelství UP, 1996, str. 42

⁹²Říčan, P., Janošová, P. Jak na šikanu. Praha: Grada, 2010, str. 21

úmyslně a většinou opakovaně týrá spolužáka nebo spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.

Podle Říčana je to tělesné, psychické ponižování nebo týrání jedinců jinými, nejčastěji ve vrstevnických skupinách.⁹³ Šikanování je úmyslnou snahou získat psychologickou nebo společenskou či hmotnou výhodu nad ostatními jedinci vyhrožováním, hrozbami, zastrašováním. Na šikaně se přiživují i motivy touhy po moci, potěšení vidět druhého trpět, zvědavost, nuda.

Bakošová popisuje šikanování jako patologické chování, závislost či jako poruchu vztahu ke skupině. Šikanování, je onemocnění celé skupiny, porucha vztahů ve skupině. Dle Koláře fenomén zla. Není záležitostí jen jednotlivce – agresora a oběti, ale je poruchou vztahů skupinového organismu, který podlehl infekci. Nákaza vztahů při šikaně má svůj vývoj, směřuje od zárodečného ostrakismu ke zralému nejvyššímu pátému stupni, ničení pozitivních vztahů mezi členy skupiny.⁹⁴

Mezi agresorem a obětí vzniká oboustranná a trvalá vazba, potřebují se navzájem. Pokud je agresor vyloučen ze školy, potom je často slabými dosazen jiný představitel silných. Při pokročilé šikaně se experimentování se strachem zvrtné v závislost, mezi agresorem a obětí. Stupňování brutality agresora vede u oběti i k prolomení křehké obrany vůči tělesné a psychické bolesti. Z toho pak vznikne extrémní forma závislosti a též identifikace s agresorem, kdy oběť považuje agresora za kamaráda, obdivuje ho, poslouchá na slovo. Při odhalení agresora je potřeba poznat aspoň některé osobnostní charakteristiky, většinou je tělesně zdatný, silný, obratný, impulzivní, lehko se dostává do konfliktů. Ale i slabý jedinec dokáže zorganizovat šikanu I agresor, který je neoblíbený, izolovaný, šikanuje, proto, že byl v minulosti obětí násilí a pak mu to přináší radost uspokojení.⁹⁵

Agrese je projevem vitální síly. Vitální, tedy potenciálně agresivní je každý živý tvor, i dítě. Vymýtit agresi však bohužel nelze, znamenalo by to vymýtit vitální sílu. Smysluplnější je tuto sílu směřovat tak, aby nepůsobila destruktivně, ale konstruktivně.⁹⁶

Rozlišení šikany

Přímá šikana je násilí všeho druhu (bití, kopání, bodání, poškozování a braní osobních věcí, oblečení, školních potřeb, jídla, peněz). Dále slovní napadání (nadávky, posměch)

⁹³ Hartl, P., Hartlová, H. Velký psychologický slovník. Praha: Portál, 2010, str. 580

⁹⁴ Kolář, M. Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál, 1997, str. 26 - 27

⁹⁵ Laca, S., Laca, P. Úvod do sociální pedagogiky. Bratislava: VŠZ a SP sv. Alžbety, 2013, str. 143

⁹⁶ Svoboda, J. Agrese a agresivita v předškolním a mladším školním věku. Praha, Portál, 2014, str. 39

a zotročování, kdy postižený je hrozbami nebo bitím donucen konat něco ponižujícího nebo zakázaného.

Nepřímá šikana spočívá v sociální izolaci spolužáka, je to forma častěji používaná dívkami, je trýznivější než přímá šikana. Dítě se snaží zavděčit a přizpůsobit, ale jen se víc zesměšňuje a v očích třídy ztrácí prestiž. Nepřímá šikana se často kombinuje s přímou, začátek může být v jak přímé, tak nepřímé variantě.⁹⁷

Typy iniciátorů šikanování podle výchovy v rodině:

-hrubý, primitivní, impulsivní, šikanuje tvrdě, nelítostně, (častý výskyt agrese a brutality rodičů, agresori násilí napodobují, vrací);

-slušný, kultivovaný, násilí je rafinované, bez přítomnosti svědků, (důsledný, náročný přístup, až vojenský dril bez lásky);

-srandista, optimistický, oblíbený, šikanuje pro pobavení sebe i ostatních, (citová superdeprivace, absence duchovních a mravních hodnot v rodině).⁹⁸

Motivy, vedoucí k šikanování:

- motiv upoutávání pozornosti - agresor se snaží všechnu pozornost upoutat na sebe

- motiv zabíjení nudy – přináší agresorovi vzrušení

- motiv Mengeleho – agresor zkouší, co oběť vydrží

- motiv žárlivosti – agresor závidí spolužáku přízeň učitele

- motiv prevence – agresorem je bývalá oběť

- motiv vykonat něco velkého – ve škole neúspěšné děti si šikanou dokazují schopnosti⁹⁹

Vývoj šikanování:

První stupeň – zrod ostrakismu.

Druhý stupeň – ostrakizmus přerůstá do dalšího stádia protože:

Ostrakizovaní žáci slouží jako ventil pro odreagování ostatních.

Spolužáci vymýšlejí zábavu pro svoje pobavení na úkor nejzranitelnějšího spolužáka.

Ve třídě se sejde několik výrazně agresivních asociálních jedinců.

⁹⁷ Říčan, P., Janošová, P. Jak na šikanu. Praha: Grada, 2010, str. 21 - 22

⁹⁸ Kolář, M. Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál 1997, str. 55-56

⁹⁹ Laca, S., Laca, P. Úvod do sociálnej pedagogiky. Bratislava: VŠZ a SP sv. Alžbety, 2013, str. 143

Třetí stupeň – vytvoření jádra, je to klíčový momentem, utvoří se skupiny agresorů-„úderné“ jádro, začnou systematicky šikanovat nejvhodnější oběti.

Čtvrtý stupeň – ve skupině není silná pozitivní podskupina, většina přijímá normy agresorů.

Pátý stupeň – totalita – normy agresorů již přijaty téměř všemi či všemi členy skupiny a dojde k plnému nastolení totalitní ideologie šikanování-stadium vykořisťování. Oběti jsou závislejší a ochotné udělat cokoli. Utíkají do nemoci, mají neomluvenou absenci, odchází ze školy, může dojít i k pokusu o sebevraždu nebo se zhroutí.¹⁰⁰ (viz Příloha P VII.)

3.3 Oběti šikany

Každá skupina si najde nějakou oběť, kritéria výběru jsou rozmanitá. Na školách existují typické oběti, které jsou opakovaně týrané, nejsilnějším magnetem pro šikanování obětí je bojácnost, na rozdíl od agresorů ve střetech, propadají panice. Obětí šikany se může stát každé dítě. Protože šikanování má skrytou povahu, je těžké se o něm dozvědět. Většina šikanovaných dětí trpí a neodvážá se hledat pomoc. Oběť se nejdříve snaží porozumět tomu, zda aktér jedná záměrně. Pokud si odpoví kladně, pak uvažuje, zda šlo o zlý záměr. Je-li odpověď oběti na záporná, pak další otázka je, zda aktér předvídal následky jednání.

Dva nejčastější typy obětí násilí ve škole:

- typická oběť – bojácná, nejistá, nízké sebevědomí, uzavírá se pak do sebe
- provokující oběť – kombinace úzkostných a agresivních vzorců chování, vyvolává ve svém okolí napětí.¹⁰¹

Závažnost poškození a následky šikanování u obětí závisí na tom, do jaké míry destruktivní síly šikanování dosáhlo, a jaká je **míra obranyschopnosti obětí**:

1. oběti počátečních stupňů šikany (žák se necítí ve škole dobře, vztah ke škole je negativní)
2. oběti pokročilých stupňů šikanování (u 4 a 5 stupně šikanování jsou u obětí následky velmi vážné, mají celoživotní charakter).¹⁰²

¹⁰⁰ Kolář, M. Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál, 1997, str. 31-37

¹⁰¹ Laca, S. Sociální pedagogika. Brno: IMS, 2013, str. 110

¹⁰² Kolář, M. Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál, 1997, str. 68 - 69

Oběti šikany (Říčan, Jánošová 2010) bývají děti s pocitem méněcennosti, plaché, neurotické, ze sociálně slabších rodin. Riziko že dítě se stane obětí agresora, zvyšují různé vlivy z rodinného prostředí. Laca zmiňuje, že mnozí autoři upozorňují i na **rodinné faktory, které úzce souvisí s viktimizací:**

- hyperprotektivní matka-rozmazluje dítě
- jedináčkovská výchova-nepodněcuje potenciál pro vrstevnickou vzájemnost
- rodina s problematickým vztahem k násilí
- sociálně izolovaná – sekta
- rodina s mimořádně prudérní sexuální výchovou¹⁰³

U typických obětí je častý výskyt hyperprotektivní matky. Dalším typem, jsou rodiny se silnou, dominantní matkou a slabým submisivním otcem, nebo zde otec úplně chybí. Některé typické oběti popsaly rodiče jako nepřátelské, tvrdé, kritické.¹⁰⁴

3.4 Následky šikany

Dětská šikana mívá většinou méně vážné důsledky, je lehčí ji odhalit. Řešit patologické projevy agresorů již v tomto raném stádiu může představovat jeden z preventivních prvků vůči podobným projevům, které mohou pak později vyústit do kriminálních činů. Pozdě odhalené šikanování způsobuje škody má **destruktivní** účinky ve formě poškození fyzického a psychického zdraví oběti, fixování antisociálních postojů u agresorů, ztrátě iluzí o společnosti u ostatních členů skupiny a snížený efekt pedagogického působení u skupiny jako celku.

Důsledky šikanování:

- ztráta chuti k jídlu
- nesoustředění ve škole
- záškoláctví
- zhoršení prospěchu
- nepokoj, úzkost, nervozita
- bezbrannost, bezmocnost, deprese

¹⁰³Laca, S., Laca, P. Úvod do sociální pedagogiky. Bratislava: VŠZ a SP sv. Alžbety, 2013, str. 148

¹⁰⁴Kolář, M. Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál, 1997, str. 65 - 66

- osamělost, uzavřenost, ztráta přátel
- vztahovačnost, zhoršený společenský život
- křičení ze snu
- koltání, noční pláč,
- destruktivní pokusy, pokus o sebevraždu

Současná doba, se díky používáním nových informačních technologií zasloužila i o to, že se šikanování přeneslo i do jiné oblasti. Je to elektronické šikanování – cyberbullying, které je v definované jako zneužívání mobilních telefonů a internetu na posílání agresivních a nenávistných zpráv za účelem zastrašování příjemce. Protože internetové prostředí poskytuje možnosti anonymity, elektroničtí agresori tak mají možnost někoho vystrašit, znejistit bez obav, že budou odhaleni.¹⁰⁵

3.5 Dílčí závěr

Malé dítě zhruba ví, co může a co ne, při přestupku bere trest jako spravedlivou odplatu. Dítě, které má osobní problémy, může jednat nevypočitatelně, proto musíte udělat opatření, abyste zajistili, co nejbezpečnější prostředí nejen pro ně, ale i pro ostatní.¹⁰⁶

Má v sobě zakotveno stát se osobností, aniž si to uvědomuje. Musí najít svou identitu. V rámci primární prevence se nedoceňuje nepřímé výchovné působení, působení a vliv rodiny, masmédií, vrstevníků.¹⁰⁷ Agrese je naučená odpověď se opírá o teorii sociálního učení, které se zabývá interakcemi lidí. Zaměřuje se na vzorce chování, které se vytváří jako reakce na nečekané a nepředvídané změny prostředí. Pokud dojde k opakované agresivní reakci školáka, může to znamenat nepřiměřené sociální prostředí. Nedokáží dekódovat chování spolužáků v sociálních situacích, rigidním způsobem zpracovávají informace.¹⁰⁸ Nejčastěji chybně chápeme chování dítěte. Vínou vidíme na žákovi a ne na situaci, která stav vyvolala. Stejně tak i převaha mentální síly je specifický jev, kde intelektově zdatnější jedinec trápí intelektově méně zdatného spolužáka.¹⁰⁹

Úkol učitele je, zasáhnout v případě, kdy je jedinec šikanován. Musí si všimnout vztahů mezi žáky, a měl by mít schopnost analyzovat vztahy mezi nimi a pochopit příčiny konfliktních

¹⁰⁵ Laca, S., Laca, P. Úvod do sociální pedagogiky. Bratislava: VŠZ a SP sv. Alžbety, 2013, str. 138

¹⁰⁶ Train, A. Nejčastější poruchy chování dětí. Praha: Portál, 2001, str. 143

¹⁰⁷ Mühlpachr, P. Sociopatologie pro sociální pracovníky. Brno: MSD, 2008, str. 70

¹⁰⁸ Vágnerová, M. Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy. Praha: Karolinum, 2001, str. 286

¹⁰⁹ Martínek, Z. Agrese a agresivita u dětí a mládeže. Praha: Grada, 2009, str. 6

situací, aby uměl problémové žáky diagnostikovat.¹¹⁰ „Šikana není jen záležitostí dvojice šikanující-šikanovaný, případně několika dětí, které se na ní přímo podílejí. Není možná, pokud nemá „podhoubí“ v tom, co se děje ve skupině jako celku.“¹¹¹ Sociální rozdíly v chování bývají způsobeny příslušností k etnické skupině., menšiny bývají vystaveny riziku sociální diskriminace.

Šikanu nestačí jen odsuzovat nebo potírat. Je potřeba jí rozumět. Neexistuje jednotný, recept jak na ni. Každá případ šikany je jiný a vyžaduje jiný přístup. Každá oběť i každý agresor jsou jedinečnou osobností. Problémy agresivity, šikany je třeba řešit, jak s pomocí učitelů, psychologů, preventistů, výchovných poradců, speciálních pedagogů, rodičů, někde i sociálních pedagogů. Je důležité, aby všichni věděli, jaké problémy se mohou vyskytnout, jaké faktory se mohou podílet na jejich vzniku, co dělat v případě násilí, agresivity a šikany.

A kdy je vhodné použít:

-přizpůsobovací styl svého chování a jednání

-kdy styl kompromisní

-kdy ústupný

-kdy styl zaměřený na řešení problému

-kdy asertivní

-kdy konfrontační¹¹²

Pokud dítě nedokáže rozlišit chování lidí ve svém okolí, nezvládá ani svoje a reaguje pak na vše nepřiměřeně. I na neutrální signály může reagovat agresivně. Sociální necitlivost se může projevat i nepřímou agresivitou, výsměchem, ponižováním. Ne každé šťouchnutí dětí, je šikana. Můžeme to řešit domluvou, ale pokud máme podezření na šikanu, musíme ihned jednat.¹¹³

Možnosti školy v prevenci a řešení případů šikany.

Rozvíjet průřezová témata osobnostní a sociální výchovy.

Věnovat individuální pozornost dětem.

¹¹⁰ Langr, S. Problémový žák. Hradec Králové: Kotva, 1999, str. 344

¹¹¹ Říčan, P. Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. Praha: Portál, 1995, str. 39

¹¹² <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1108>

¹¹³ Martínek, Z. Agrese a agresivita ve školním prostředí. Praha: Grada, 2009, str.24

Zlepšovat vzájemné vztahy, zvláště vztah důvěry mezi školou a rodiči.

Zaujmout realistický a otevřený postoj k šikaně.

Uspořádat pohyb žáků a pedagogický dozor tak, aby bylo co nejméně příležitostí k šikaně.

Seznámit se s Metodickým pokynem MŠMT.

Základní literaturu o šikaně, zpřístupnit všem pedagogům.

Kursy prevence a řešení šikany.

Škola má zodpovědnost za zamezení šikany a pomoci každé oběti. Preventivně výchovnou úlohu v resortu MŠMT plní výchovní poradci, školní psychologové, pedagogicko-psychologické poradny. Primární prevence sociálně patologických jevů se překrývá, pokud se někdy zcela nekryje, s výchovou. Dítě napodobuje své vzory a identifikuje se s milovanými resp. atraktivními osobami.¹¹⁴

Možnosti rodičů žáku v boji proti šikaně

Hodnotové orientace.

Rozumět vlastním dětem.

Pozorně sledovat příznaky možné šikany v chování dítěte.

Vychovávat děti odolné k šikaně.

Spolupracovat se školou.

Pěstovat vzájemnost mezi rodiči.

Pokud je dítě šikanováno, poskytnout mu ochranu a pomoc.¹¹⁵

Možnosti pomoci a nápravy:

Krizová centra.

Lékařská péče.

Psychoterapie.¹¹⁶

Základní cestou je prevence. Náprava by měla být systémová a terapie směřovat k léčbě celé skupiny, k zastavení její sebedestrukce a nastartování sebeuzdravného procesu.

¹¹⁴ Mühlpachr, P. Sociální práce. Brno: M U, 2004, str. 61

¹¹⁵ Říčan, P., Janošová, P. Jak na šikanu. Praha: Grada, 2010, str. 20

¹¹⁶ Fleischmann, O. Vybrané psychologické aspekty terénní sociální práce. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2006, str. 92

„Primární prevence sociálně patologických jevů se překrývá, pokud se někdy zcela nekryje, s výchovou. Právě do kompetencí učitele a vychovatele na všech stupních škol náleží tato činnost.“¹¹⁷

A také je důležité hovořit ve školách v rámci preventivních programů o prevenci a řešení konfliktů, uklidňujících postupech, vhodných adaptačních, obranných či mobilizačních taktikách a strategiích.

---

¹¹⁷ Mühlpachr, P. Sociopatologie pro sociální pracovníky. Brno: MSD, 2008, str. 70

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ

V teoretické části je snahou popsat projevy agresivního chování u dětí na prvním stupni základní školy, nastínit vliv sociálního prostředí na vývoj a agresivitu dítěte. Definovat agresivitu ve školním prostředí, seznámit s projevy šikany.

Výzkumná část je zaměřena na to, jak problematiku agresivity a psychického či fyzického agresivního chování vnímají žáci mladšího školního věku. Jejím cílem je zjistit, zda se žáci setkávají s agresivním chováním a jak se na jejich školách toto chování projevuje.

4.1 Metodologie šetření

Pro dosažení cílů práce byl zvolen sociologický výzkum kvantitativního charakteru a stanoveno několik hypotéz k danému tématu. Hypotéza je v sociologickém výzkumu předpokládanou domněnkou. Při výzkumu jsem použila statistickou metodu sběru dat týkajících se sociálních jevů.

Cílem výzkumu bylo zkoumání sociálních jevů a získání poznatků mezi žáky na I. stupni ve vybraných základních školách v Jihomoravském kraji. Dotazník byl sestaven z komplexu otázek, jejichž cílem je získat názory od respondentů ke zkoumanému tématu. Jeho prostřednictvím jde snadno zjistit mínění dětí na jednotlivé jevy. Je to pravděpodobně nejčastěji používaná výzkumná metoda.

Výhodou kvantitativního dotazníku je možnost oslovit velký počet respondentů, časová a finanční nenáročnost, možnost zpracování pomocí výpočetní techniky. Cílem kvalitativního výzkumu je pochopení toho, jak dítě – žák vidí věci a posuzuje jednání ostatních.¹¹⁸ Tímto způsobem lze poměrně rychle, ekonomicky nenáročně shromažďovat informace během poměrně krátkého časového horizontu. Další výhodou dotazníkového šetření je možné opakování i eventuální srovnávání výsledků v časovém odstupu.

Za negativní faktor může být považováno obtížné získávání ochotných respondentů pro vyplnění dotazníků a určité zkreslení výstupů vlivem subjektivního posouzení dotazovaných. Ne vždy lze ověřit správnost odpovědí. V dotazníku je zjišťováno, zda žák ví, jak se projevuje agresivní chování, zda má zkušenosti s psychickým nebo fyzickým agresivním chováním ve svém okolí. Dále, zda se s agresí či se šikanou již setkal, jaké povědomí má žák o možnosti pomoci u dospělých, pokud již na tyto problémy narazil, s kým o problematice agresivity či šikany může bez ostychu hovořit.

---

¹¹⁸ Gavora, P. Úvod do pedagogického výzkumu. Paido, 2000, str. 32

Při provádění empirického sociologického výzkumu je výchozím předpokladem stanovení vhodného a správného objektu zkoumání. K dosažení reprezentativnosti je třeba, aby nastaly alespoň dvě podmínky:

- dostatečná velikost výběrového souboru,
- výběrový mechanismus, který umožní, stejnou pravděpodobnost výběru všem objektům,
- vybraný soubor má mít stejné charakteristiky jako soubor základní.¹¹⁹

Dotazník k výzkumu byl sestaven z 19 otázek a z důvodu získání co největšího množství validních dat a byl anonymní. Otázky byly koncipovány na základě studia odborné literatury a tak snad i pro žáky srozumitelné a zřetelné.

Při výzkumu byly použity otázky otevřené, uzavřené, škálové. V úvodní části byly zjišťovány základní demografické údaje, jako jsou pohlaví, věk a dále postoje dětí vůči škole. Další část pak cíleně směřovala dané problematice a bylo mapováno agresivní a antisociální chování dětí na prvním stupni základních škol (viz Příloha P I. Dotazník).

Výsledky výzkumu jsou uvedeny do grafů a tabulek a následně popsány.

4.2 Vymezení hypotéz

Stanoveny byly tyto hypotézy:

H1: *Nadpoloviční většina žáků se ve škole setkala s fyzickými projevy agresivního chování.*

H2: *Agresivita žáků je četnější ve městě než na vesnici.*

H3: *Na 1. Stupni ZŠ jsou častěji chlapci než dívky oběťmi psychické agrese.*

Na hypotézu klademe tyto požadavky:

- musí nabízet řešení problému, který byl podnětem pro zavedení,
- musí být testovatelná,
- nesmí obsahovat logický rozpor,
- nesmí odporovat žádné z dosud přijímaných teorií,
- nesmí odporovat žádným empirickým údajům.¹²⁰

¹¹⁹ Jilčík, T., Zapletal, L. Vybrané kapitoly ze sociologie. Brno: IMS, 2008 str. 44

¹²⁰ Kučera, J., Radvan, E. Vybrané problémy metodologie vědy. Brno: IMS, 2010, str. 63

Výzkumné šetření bylo prováděno v posledních ročnících prvního stupně a byl vybrán záměrný a dostupný vzorek, který tvořili respondenti ze dvou základních škol v okrese Brno-město, školy, která se nachází na okrese Brno – venkov, další v městě v okrese Blansko a školy, která je ve spádové obci v okrese Znojmo. Výzkum byl prováděn se souhlasem ředitelů a i s písemným souhlasem rodičů. Před samotným šetřením byl proveden předvýzkum v předem vybrané 5. třídě, kde bylo u 23 žáků ověřeno, že otázky jsou srozumitelné a zřetelné.

Jako výzkumný vzorek jsem si určila žáky základních škol, kteří navštěvují 5. třídu. Jejich věk byl v rozmezí 10 – 13 let. Výsledky výzkumu jsou uvedeny v podobě absolutních a relativních četností, jež jsou uvedeny v %. Četnost může být buď relativní či absolutní a udává, kolik hodnot daného znaku se vyskytuje ve statistickém souboru — buď absolutně, nebo relativně vzhledem k celkovému počtu prvků souboru.¹²¹

Nutno též předeslat, že v celé práci jde o počet žáků - respondentů, nikoliv absolutní počet. Z důvodů větší názornosti jsou pak výsledky zaznamenány výsečovými grafy, které zobrazují velikost jednotlivých položek datových řad úměrně k součtu položek do kruhové výseče.

4.3 Průběh šetření

Cílem výzkumu bylo zjistit na pěti vybraných základních školách v Jihomoravském kraji, jaké zkušenosti mají děti s agresivním chováním ve školách, a jak toto chování vnímají. Zde jsou informace o jednotlivých školách, zpracované postupně, podle pořadí návratnosti vyplněných dotazníků.

Škola BO se nachází v okrese Blansko, ve městě s 20 tisíci obyvateli, a je spádovou oblastí pro okolní vesnice. Vzdělávání probíhá podle školního vzdělávacího programu Škola mnoha možností. První stupeň navštěvuje 585 dětí. Výzkum probíhal na jednom ze tří odloučených pracovišť, kde I. stupni je 243 dětí, v pátých třídách pak 25 a 24 žáků, z těchto počtů se šetření zúčastnilo 43 žáků.

V severní části Brna, okrese Brno-město, leží škola HU, je prezentována jako Otevřená škola. Na prvním stupni školu navštěvuje 310 žáků, v pátých třídách pak 25 a 23 dětí. Zde se zúčastnilo výzkumu 39 žáků.

---

¹²¹ <http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cetnost>

Škola ŠL na okrese Brno-venkov vyučuje podle Školního programu pro základní vzdělávání. Na I. stupni ji navštěvuje 325 žáků, žáků v pátých třídách je 27 a 26, šetření se zúčastnilo 30 žáků.

Ve spádové obci DD na okrese Znojmo se učí 184 dětí na I. stupni, školní vzdělávací program je pojat formou Základní škola. Páté třídy mají 22 a 21 žáků, dotazník vyplnilo 36 dětí.

Posledním vzorkem je škola PŘ v okrese Brno-město. Již několik roků zde pracují podle Školního vzdělávacího programu pro základní vzdělávání, s prvky daltonské a alternativní výuky. Na I. stupni školu navštěvuje 218 žáků, z toho je v pátých třídách 24 a 20 žáků, dotazník vyplnilo 31 žáků.

Celkem se tedy zúčastnilo výzkumu 179 žáků pátých tříd zmiňovaných základních škol v Jihomoravském kraji (viz Příloha P II.).

Instituce jsou pro následné zpracování označeny zkratkami podle začátečních písmen obcí nebo ulic, kde se nacházejí, a to následovně: BO, HU, ŠL, DD a PŘ.

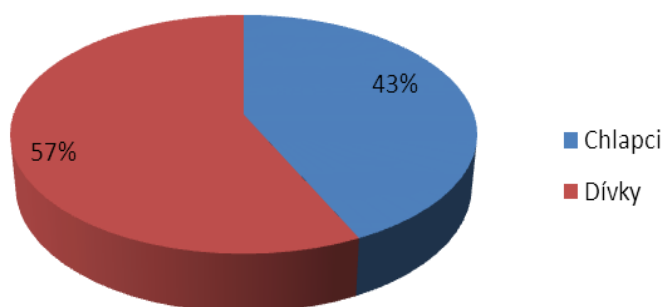
4.4 Výsledky výzkumu

Dotazník je vyhodnocen pomocí grafů a tabulek, které jsou následně popsány.

U některých otázek jsou uvedeny doslovné odpovědi žáků.

Otázka č. 1: Pohlaví respondentů

Graf č. 1: Pohlaví respondentů

Tabulka č. 1: Pohlaví respondentů

Pohlaví respondentů	absolutní četnost	relativní četnost (%)
chlapci	77	43
dívky	102	57
celkem	179,00	100,00

Sledovaný soubor tvořilo celkem 179 respondentů, z toho 77 chlapců, což je (43%) a 102 (57%) dívek ze všech žáků mladšího školního věku vybraných základních škol v Jihomoravském kraji.

Následující dvě otázky jsou opět demografického charakteru, nejsou ovšem znázorněny graficky, ani v tabulkách.

Otázka č. 2: Kolik je ti let?

Věkové rozpětí respondentů je od 10-ti do 13-ti let, nejvíce dětí má 11 roků, tři 13 let. Věkový průměr respondentů tak činí 11,02 let.

Otázka č. 3: Do které chodíš třídy?

Protože všichni dotazovaní jsou žáky pátých tříd, a ve všech pěti školách jsou dvě třídy v ročníku, odpovídali pouze, zda chodí do třídy A nebo B.

Stejná situace jako o otázkách 2 a 3, nastává i u otázek 4 a 5, které zjišťují vztah dětí ke škole a vztahy ve třídě, nejsou však znázorněny ani graficky, ani v tabulkách.

Otázka č. 4: Do školy chodíš rád/a:

Ze 78 (44 %) dětí odpovědělo – ano, do školy chodí rádo, a 45 (26 %) spíše ano, což dohromady činí 123 dětí tj. (69 %), které chodí rády do školy.

Otázka č. 5: Kolik máš ve třídě kamarádů?

33 (19 %) žáků uvedlo, že má ve třídě jednoho kamaráda, 142 (81 %) jich má více a 4 po zaokrouhlení (0 %) žáků uvedlo, že žádného kamaráda ve třídě nemá.

Dále jsou opět otázky značeny podle pořadí v dotazníku, pouze čísla, pod kterými jsou zobrazovány grafy a tabulky, s těmito čísly z logického důvodu nekorrespondují.

Otázka č. 6: Co si představuješ pod pojmem agresivní chování?

U této otázky z důvodu odpovědí dětí jejich různými slovními výrazy, jsou rozdělené odpovědi do tří skupin.

Jako možnost **a**, čili agresivní chování psychického charakteru jsou udány odpovědi žáků (přepsané doslovně, co si pod pojmem představují) – „*vzteklého člověka, naštvaný, protivný, mlátí, nadává někomu, vynadá, někdo je zlý, hádáme se, vyhrožování, sprostá slova, raplení, otravování, škádlení, když se někdo naštve, ohrožování, někdo moc vzteklý, je na mě zlý, řve, když tě někdo zbytečně ohrožuje, někdo vulgárně nadává, výbušný, nebezpečný, provokuje ostatní, chová se divně, nadává, chová se hodně hyperaktivně, je velmi rozzuřený, vyhrožuje, zlý a nepříjemný, dělá naschvály druhým, když je někdo vzteklý, každý den někoho otravuje, je mu jedno jak, zlobí, nadávání, vztekání, blbiny, nerespektuje nás, chová se škaředě, řve na ostatní, neposlouchání, naschvály, pomluvy, urážky, sprostá slova, nezvládnutí sebeovládání, zastrašuje, křičí, slovně napadá, nadávat, urážení, vulgární, řve, zlost, pomluvy, urážky, nadávky jiným, křičí na jiné, hádavý, křičení, nervozita, mluví sprostě, neposlouchá, nadávky, vulgární mluva, posměch, naštve se, zlý člověk, hrozné chování, agresivní, zbrklý člověk, je zbrklý, zlý na ostatní, slovní urážení, sprosté nadávání, křičí, sprostě mluví, nadává učitelům, vyhrožuje, odmlouvá učitelům, rozčilování, dělá si srandu ze spolužáků, vzteká se, vyjíždí na ostatní, odmlouvání, smějí se.*

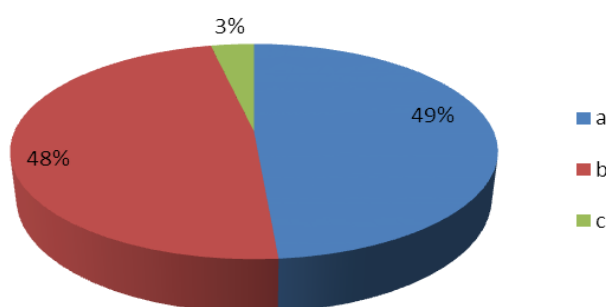
Jako odpověď **b** jsou vloženy výrazy, které označují násilí fyzické, a to bylo podle dětí definováno takto – *bije někoho, napadá, praní, mlátí, fyzické napadání, furt někoho biju, ničení věcí, mlátíme se, ubližujeme, mlátí druhé, kouše, kope, shazuje, ničí věci, napadne a znásilní, napadání, ždouchá, bití, fyzické napadení, otravuje, mlátí nás, bije ostatní, hrozné chování, ničení, mlácení, kouše, kopání, něco po někom hází, vandalismus, skáče, běhá, ničí školní majetek, obtěžuje druhé, bouchá ostatní, mlácení jiných zbití, bouchání dětí, pere se, běhá, někdo někoho bije, po každém startuje, mlátí nás, pere se, mlátí lidi, postrkuje, ubližování, mlátit, bije ostatní, braní věcí, bouchání, zuří a mlátí ostatní, krade věci, rozbíjí, se vším mlátí, ničí nábytek, mlácení, krádež, ubližování, bouchá, spolužák ničí věci, bití, jen tak mlátí, postrkování, krádež, bezdůvodně napadá, mlácení, něco někomu řeknu a on mi ublíží, bere věci, napadání, ždouchání, šikana, týrání, strkání, mlátí někoho, rozbíjí věci, poštvování, pak fyzické napadání, tahání, bije děti, bouchá je, ničení, napadá, kvůli maličkosti, napadá druhého, ničí věci, bije, strká, mlátí ostatní, všechny mlátí, bezdůvodně napadá ostatní, strkání, bití druhých, ubližuje někomu, ničení věcí“.*

Jako odpověď c je pak označen výraz šikana, který byl zmíněn v pěti případech, a ve čtyřech případech pak bylo uvedeno buď fyzické a slovní napadání, doslova „fyzicky a psychicky ubližuje, šikanuje“.

Následuje grafické znázornění a tabulka s vyhodnocením.

Graf č. 2: Co si představuješ pod pojmem agresivní chování?

Tabulka č. 2: Co si představuješ pod pojmem agresivní chování?

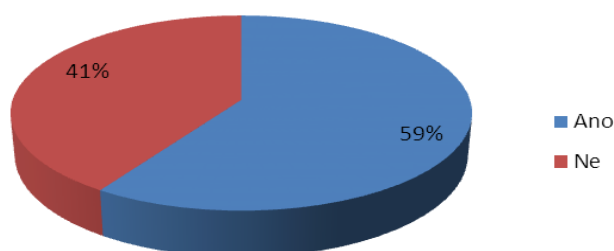
Co si představuješ pod pojmem agresivní chování?	absolutní četnost	relativní četnost (%)
a	128	49
b	126	48
c	9	3
celkem	263,00	100,00

Protože děti uváděli i více odpovědí dochází k tomu, že absolutní četnost se v tomto případě vyšplhala vysokému číslu. Podobný jev bude následovat ještě i u dalších otázek. Ze vzorku si 128 (49 %) žáků pod pojmem agresivní chování představuje agresivní chování psychického rázu, 126 (48 %) si představuje fyzické násilí a šikanu 5 (2 %). Psychické a fyzické násilí popsalo 4 (1 %) dětí, což tvoří dohromady 9 (3 %) žáků, kteří přímo definovali, co si představují pod pojmem agresivní chování. Děti z jednotlivých škol odpovídaly následovně. Respondenti ve škole BO si pod pojmem představují agresivní chování psychického rázu v 35 (59 %) a fyzického v 22 (37 %) rázu, přesnější definici udalo 2 (3 %) žáků. Ve škole HU udalo psychické agresivní chování 27(44 %) žáků

a 33 (53 %) fyzické, a 2 (3 %) popsalo přímo šikanu nebo fyzické násilí. Děti na škole ŠL tento výčet uvedli následovně - 23 (52 %) uvedlo, že si pod tímto pojmem představují psychické a 19 (43%) fyzické agresivní chování, a šikanu či fyzické násilí popsali 2 (5 %) žáci. Škola DD udává v 21 (43 %) případech psychické agresivní chování, v 27 (55 %) fyzické a v 1 (2 %) odpovědi to bylo přesnější určení. Ve škole PŘ uvedly děti v 22 (45 %) případech psychické, v 25 (51%) pak fyzické agresivní chování a 2 (4 %) šikanu nebo fyzické násilí.

Otázka č. 7: Viděl/a jsi někdy někoho ve škole, že se chová agresivně?

Graf č. 3: Viděl/a jsi někdy někoho ve škole, že se chová agresivně?

Tabulka č. 3: Viděl/a jsi někdy někoho ve škole, že se chová agresivně?

Viděl/a jsi někdy někoho ve škole, že se chová agresivně?	absolutní četnost	relativní četnost (%)
ano	106	59
ne	73	41
celkem	179,00	100,00

Nadpoloviční většina 106 (59 dětí na tuto otázku odpovědělo kladně, 73 (41 %) záporně. Ty buď opravdu svědky agresivního chování nikdy nebyly či některou z forem agresivního chování viděly, ale nedokázaly ji správně pojmenovat. Popřípadě se opravdu na jejich škole tento negativní jev nevyskytuje. Ovšem, i když odpověděly, že neviděly, že by se

někdo ve škole choval agresivně, v následující otázce pak odpovídaly, jak se agresivní chování projevilo.

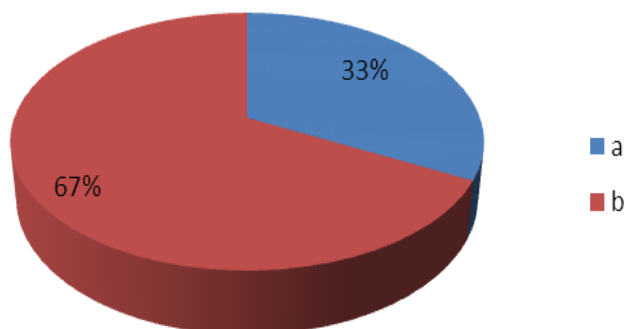
Otázka č. 8: Pokud jsi odpověděl/a na otázku číslo 7. Ano, popiš jak...

Zde odpovídalo na otázku 106 respondentů, z důvodu různých definic psychického a fyzického agresivního chování, jsou odpovědi rozdělené následovně.

Jako **A** jsou značeny tyto odpovědi žáků (přepsané přesně podle výrazů žáků), které popisují psychické agresivní chování – „rozčiluje se, urážky, raplení, naschvály, nadává, pomlouvání, nadává, urážel, řvaní, vyhrožování, křik, vztek, urážky, řval, pomlouvání, prská, sprostý, vyhrožuje zabitím, vulgární, vyhrožování, vyhrožuje a chce opsat dú, odmlouvá, prostá slova, nadává učiteli, smějí se, sprostý na spolužáky, slovní urážky“.

Jako možnost **B** jsou pak vloženy výrazy, které označují agresivní chování fyzické, a to bylo podle dětí definováno takto – „dal facku, ničení, bral věci, mlácení, praní, hází mokrým toaletním papírem, narazil do mě, kope do spolužáků, žduchal, surovost, schoval pouzdro, strkání, nepořádek, postrkuje, naschvály, bouchání, provokuje, napadá, kousal, mlátil, rozbil dveře, mlátí se, berou věci, kradli pero, strkají se, bití, napadání, kopal, žduchá, ubližuje, ničení, bil jiného, surovost, pošťuchuje, tahání za vlasy, obtěžuje, bouchá do ostatních, flusnul, fyzické ublížení, honil mě, zbití, píchá tužkou, kouše, uhození, hází jablky, perou, bouchá do skříně“.

Graf č. 4: Poměr psychického a fyzického agresivního chování

Tabulka č. 4: Poměr psychického a fyzického agresivního chování

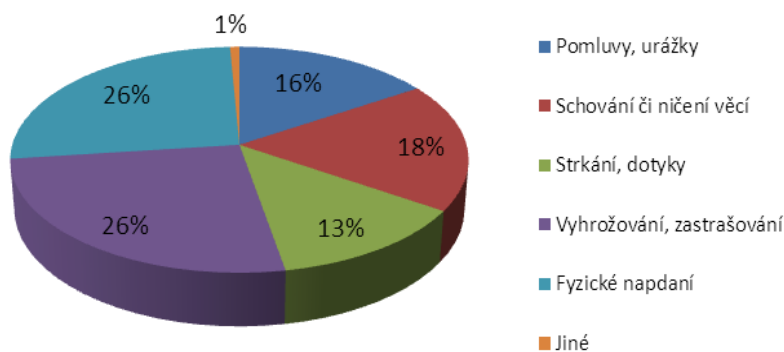
Poměr psychického a fyzického agresivního chování	absolutní četnost	relativní četnost (%)
A	47	33
B	97	67
celkem	144,00	100,00

Přestože v předchozí otázce byly i odpovědi, že děti nebyly svědky psychického a fyzického agresivního chování, a tyto ani na tuto otázku neodpověděly, došlo k tomu, že absolutní četnost udává jiný počet, neboť některé děti popsaly jak psychické, tak fyzické agresivní chování. Děti popisovaly, že byly svědkem psychického 47 (33 %) nebo fyzického agresivního chování 97 (67 %). Přímo šikanu tady nepopsal ani jeden žák.

Otázka č. 9: Co považuješ za agresivní chování?

Opět tady můžeme zmínit odpovědi z předchozích otázek 6 a 8 a popsáno, že agresivní chování je: „bere věci, pere se, hází věcmi, narazil do mě, kope do spolužáků, žduchá, surovost, schoval pouzdro, postrkuje, dělá naschvály, bouchání, provokuje, napadá, kouše, mlátí se, berou věci, strkají se, napadání, žduchá, ubližuje, ničení, bil jiného, surovost, pošťuchuje, tahá za vlasy, obtěžuje, bouchá do ostatních, honil mě, píchá tužkou do spolužáků“.

Graf č. 5: Co považuješ za agresivní chování?

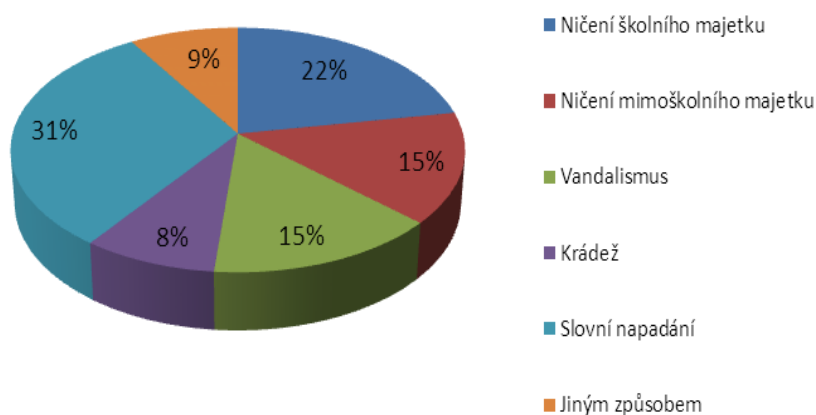
Tabulka č. 5 : Co považuješ za agresivní chování?

Co považuješ za agresivní chování?	absolutní četnost	relativní četnost (%)
pomluvy a urážky	84	16
schování či zničení věcí	98	18
strkání, dotyky	68	13
vyhrožování, zastrašování	137	26
fyzické napadení	139	26
jiné	4	1
celkem	530,00	100,00

V této otázce žáci měli možnost výběru z více možností, čemuž odpovídá počet absolutní četnosti odpovědí. Po zpracování dat pak vyšlo, že za nejvíce agresivní chování je považováno fyzické napadení v 139 (26 %) případech, dále vyhrožování či zastrašování v 137 (26 %) případech. Při pohledu do tabulky je zřejmé, že s agresivním chováním fyzického charakteru mají žáci nejvíce zkušeností.

Otázka č. 10: Jak se toto agresivní chování projevilo?

Graf č. 6: Jak se toto agresivní chování projevilo?

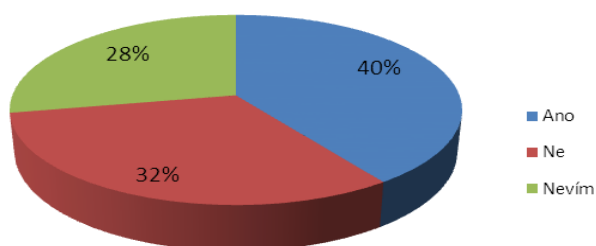
Tabulka č. 6: Jak se toto agresivní chování projevilo?

Jak se toto agresivní chování projevilo?	absolutní četnost	relativní četnost (%)
ničení školního majetku	68	22
ničení mimoškolního majetku	45	15
vandalismus	45	15
krádež	26	8
slovní napadání	96	31
jiným způsobem	27	9
celkem	307,00	100,00

Respondenti znovu měli na výběr několik různých variant odpovědí. Tady se přímé odpovědi s předešlými výsledky rozcházejí, protože nejvíce dotazovaných udalo jako projev agresivního chování slovní napadání – 96 (31 %). Následuje ničení školního majetku 68 (22 %). Projev agresivního chování jiným způsobem uvedlo 27 (9 %) respondentů doslovně takto: *bije děti, ublížil, shodil spolužáka na zem, uráží spolužáky, fyzicky napadá, bezdůvodně napadá, zničehonic napadá, udeřil*. I tady můžeme sledovat, že se fyzické agresivní chování dostává do popředí. Znovu se nám tady projevuje větší absolutní četnost v odpovědích. Co se týká jednotlivých škol, žáci škol BO uvedli nejvíce ničení školního majetku v 22 (35 %) odpovědích, taktéž i žáci školy DD v 17 (33 %). Žáci škol HU, ŠL a PŘ odpověděli, že agresivní chování se projevilo slovním napadáním, a to v 27 (44 %), 24 (41 %) a 21 (30 %).

Otázka č. 11: Je někdo ve třídě, komu je často ubližováno?

Graf č. 7: Je někdo ve třídě, komu je často ubližováno?

Tabulka č. 7: Je někdo ve třídě, komu je často ubližováno?

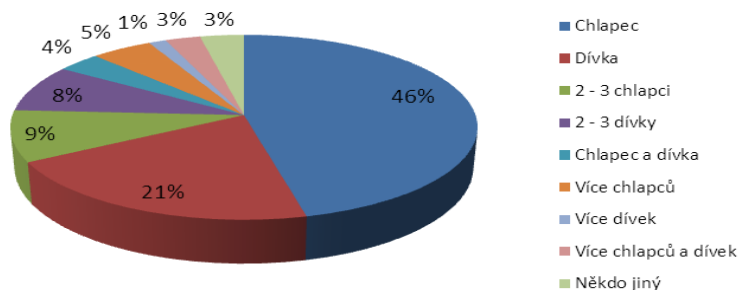
Je někdo, komu je ve třídě často ubližováno?	absolutní četnost	relativní četnost (%)
ano	72	40
ne	57	32
nevím	50	28
celkem	179,00	100,00

Odpovědi na tuto otázku jsou poměrně vyrovnané. Protože 57 (32 %) žáků si nemyslí, že se ve třídě nachází někdo, komu by bylo často ubližováno, 50 (28 %) z nich neví nebo nedokáže posoudit a 72 (40 %) si myslí, že naopak někdo takový ve třídě je.

Odpovědi žáků ze škol ve městech: Ve škole BO uvedlo 7 (16 %) dětí, že je někomu ubližováno, 28 (65 %), že není a 8 (19 %) neví, zda je ve třídě někdo, komu je ubližováno. Žáci školy HU má odpovídali – 14 (36 %) z nich napsalo, že někomu ubližováno je, 17 (44 %), že nikoliv a 8 (21 %) neví. Respondenti ve škole PŘ uvedli, že 14 (45 %) ví, že je někomu ve třídě ubližováno, 7 (23 %), že ubližováno není a 10 (32 %) neví. Na vesnicích pak byly tyto výsledky. Ve škole ŠL odpovědělo 22 (73 %) dětí, že je ve třídě někdo, komu je často ubližováno, 1 (3 %), že nikdo takový není. 7 (23 %) pak odpovědělo, že neví, že by ve třídě někdo takový je. Ve škole DD podle odpovědí 15 (42 %) žáků ví o tom, že je někomu ubližováno, 4 (11 %) napsalo, že ve třídě nikdo takový není a 17 (47 %) žáků o tomto problému ve třídě neví.

Otázka č. 12: Ten, komu se ubližuje, je:

Graf č. 8: Ten, komu se ubližuje, je:

Tabulka č. 8: Ten, komu se ubližuje, je:

Ten, komu se ubližuje, je:	absolutní četnost	relativní četnost (%)
chlapec	67	46
dívka	30	21
2-3 chlapci	13	9
2-3 dívky	12	8
chlapec a dívka	5	3
více chlapců	7	5
více dívek	2	1
více chlapců a dívek	4	3
někdo jiný	5	3
celkem	145,00	100,00

V tomto případě nebyly v 34 případech uvedeny odpovědi na otázku, protože děti takové zkušenosti neměly. Ve zbývajících odpovědích uvedly, že v 67 (46 %) případech ten, komu se ubližuje, je chlapec, v 30 (21 %) případech je to dívka, s minimálním rozdílem pak děti odpověděly, že v 13 (9 %) a 12 (8 %) je ubližováno 2-3 chlapcům a 2-3 dívkám.

Zde pak děti ze všech pěti škol udávaly následující odpovědi, že ten komu se ubližuje, je:

BO – chlapec 11 (69%), dívka 2 (13 %), 2-3 chlapci 1 (6 %), někdo jiný 2 (13 %)

HU – chlapec 17 (44 %), dívka 6 (15%), 2-3 chlapci 5 (13 %), 2-3 dívky 6 (15 %), chlapec a dívka 1 (3 %), více chlapců 2 (5 %), více dívek 2 (5 %)

ŠL – chlapec 14 (47 %), dívka 3 (10 %), 2-3 chlapci 3 (10 %), 2-3 dívky 5 (17 %), chlapec a dívka 1 (3 %), více dívek 3 (10 %)

DD – chlapec 17 (50 %), dívka 8 (24 %), 2-3 chlapci 3 (9 %), chlapec a dívka 2 (6 %), více dívek 3 (10 %)

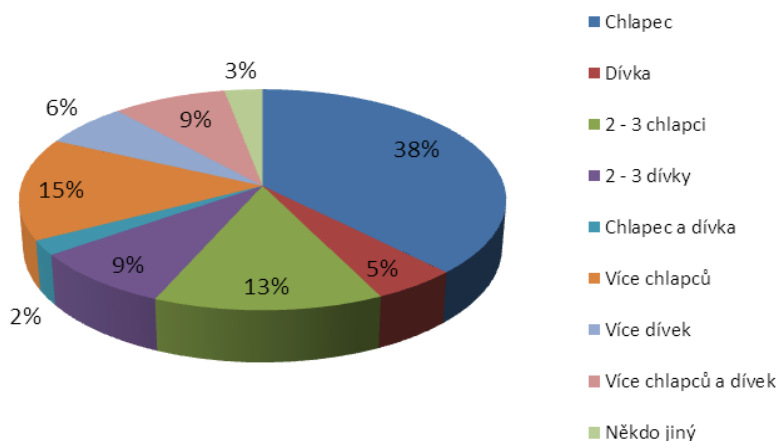
PŘ – chlapec 8 (31%), dívka 11 (42 %), 2-3 chlapci 1 (4 %), 2-3 dívky 1 (4 %), chlapec a dívka 1 (4 %), více chlapců 1 (4 %), více chlapců a dívek 1 (4 %), někdo jiný 2 (8 %)

V odpovědích, kdy bylo uvedeno, že ten komu se ubližuje, je někdo jiný, pak ve výsledku všech škol a to v 5 (3 %) odpovědí pak bylo pouze uveden buď „nikdo“ nebo „nevím“.

Otázka č. 13: Ten, kdo ubližuje, je:

Graf č. 9: Ten, kdo ubližuje, je:

Tabulka č. 9: Ten, kdo ubližuje, je:

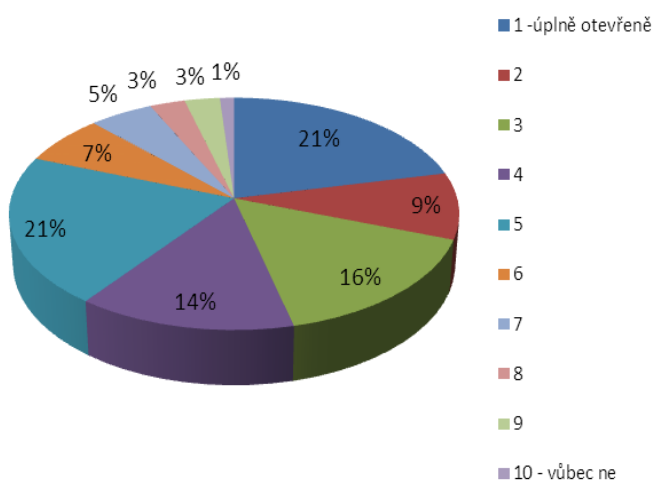
Ten, kdo ubližuje, je:	absolutní četnost	relativní četnost (%)
chlapec	53	38
dívka	7	5
2-3 chlapci	19	14
2-3 dívky	12	9
chlapec a dívka	3	2
více chlapců	21	15
více dívek	9	6
více chlapců a dívek	12	9
někdo jiný	4	3
celkem	140,00	100,00

Zde opět neodpověděli všichni respondenti, protože s negativním jevem nemají zkušenost. Nicméně z výsledků vyplývá, že pokud někdo někomu ubližuje, tak v 53 (38%) případech je to chlapec, v 21 (15 %) více chlapců, a 19 (14 %) 2-3 chlapci. Oproti tomu ve dvou případech vyšlo shodně 12 (9 %), že ubližuje stejným dílem více chlapců a dívek a 2-3 dívky. Že by někomu ubližovala samotná dívka, bylo udáno jen v 7 (5 %) případech,

že ubližuje více dívek, bylo označeno v 9 (6 %) odpovědích a že ubližuje někdo jiný 4 (3 %). Nejméně vyšlo u možnosti, že někomu ubližují chlapec a dívka 3 (2 %).

Otázka č. 14: Jak otevřeně můžeš s dospělými ve škole mluvit o agresivním chování spolužáků?

Graf č. 10: Jak otevřeně můžeš s dospělými ve škole mluvit o agresivním chování spolužáků?

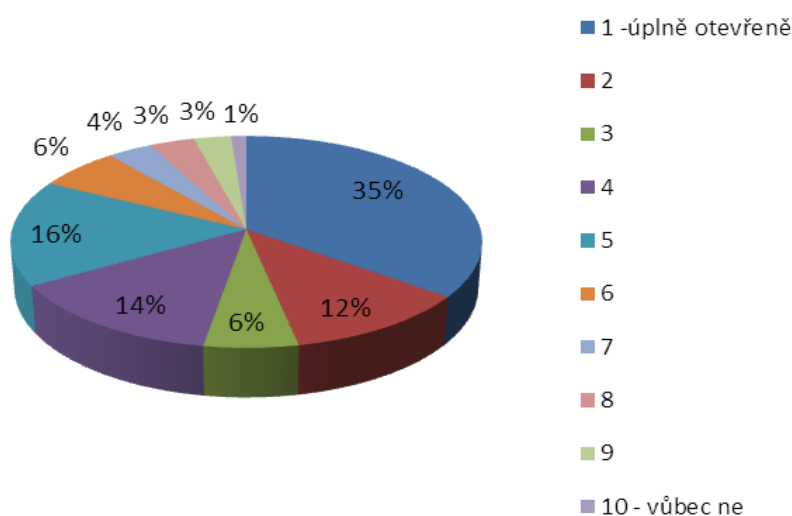
Tabulka č. 10: Jak otevřeně můžeš s dospělými ve škole mluvit o agresivním chování spolužáků?

Jak otevřeně můžeš s dospělými ve škole mluvit o agresivním chování spolužáků?	absolutní četnost	relativní četnost (%)
1	39	21
2	16	9
3	29	16
4	24	14
5	36	21
6	13	7
7	9	5
8	6	3
9	5	3
10	2	1
celkem	179,00	100,00

Zde 39 (21 %) žáků uvedlo, že s dospělými ve škole o agresivním chování spolužáků může úplně otevřeně hovořit, 144 (81 %) žáků se ve škálové stupnici vyjádřilo do první poloviny, tak, že dospělí ve škole jsou otevřeni komunikaci o agresivním chování, pouze 2 (1 %) žáků uvedlo, že s dospělými ve škole o problému nemohou mluvit.

Otázka č. 15: Jak otevřeně můžeš s dospělými doma mluvit o agresivním chování spolužáků?

Graf č. 11: Jak otevřeně můžeš s dospělými doma mluvit o agresivním chování spolužáků?

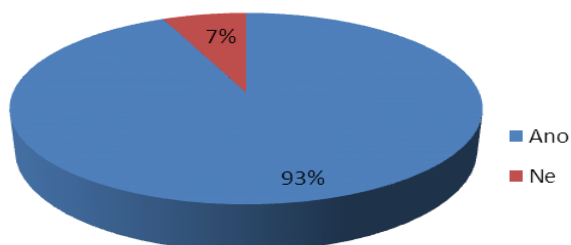
Tabulka č. 11: Jak otevřeně můžeš s dospělými doma mluvit o agresivním chování spolužáků?

Jak otevřeně můžeš s dospělými doma mluvit o agresivním chování spolužáků?	absolutní četnost	relativní četnost (%)
1	62	35
2	21	12
3	11	6
4	25	14
5	29	16
6	12	6
7	6	3
8	6	3
9	5	3
10	2	1
celkem	179,00	100,00

Na tuto otázku udalo 62 (35 %) dětí, že doma může hovořit úplně otevřeně o agresivním chování spolužáků. Do poloviny škálové stupnice se pak dostalo ještě 21 (12 %), 11 (6 %), 25 (14 %) a 29 (16 %) odpovědí. Pouze opět 2 (1 %) z dotazovaných uvedlo, že o daném tématu nemají s kým doma hovořit.

Otázka č. 16: Pokud bys měl/a problém, jsou ve škole nějací dospělí, se kterými by sis o tom mohl/a promluvit?

Graf č. 12: Pokud bys měl/a problém, jsou ve škole nějací dospělí, se kterými by sis o tom mohl/a promluvit?

Tabulka č. 12: Pokud bys měl/a problém, jsou ve škole nějací dospělí, se kterými by sis o tom mohl/a promluvit?

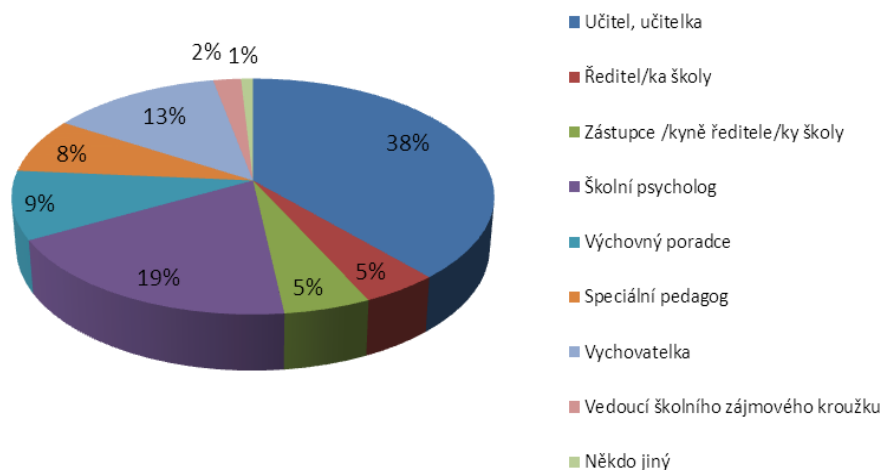
Pokud bys měl/a problém, jsou ve škole nějací dospělí, se kterými by sis o tom mohl/a	absolutní četnost	relativní četnost (%)
ano	166	93
ne	13	7
celkem	179,00	100,00

166 (93 %) respondentů uvedlo, že ve škole jsou dospělí, se kterými se dá hovořit o jejich problémech, pouze 13 (7 %) z dotazovaných napsalo, že ne.

V další otázce pak děti vyjadřovaly, se kterými pracovníky ve své škole by se neostýchali na dané téma promluvit.

Otázka č. 17: S kým s dospělých můžeš ve škole o problému hovořit?

Graf č. 13: S kým s dospělých můžeš ve škole o problému hovořit?

Tabulka č. 13: S kým s dospělých můžeš ve škole o problému hovořit?

S kým z dospělých můžeš ve škole o problému hovořit?	absolutní četnost	relativní četnost (%)
učitel, učitelka	127	38
ředitel/ka školy	15	5
zástupce/kyně ředitele/ky školy	17	5
školní psycholog	62	19
výchovný poradce	31	9
speciální pedagog	25	8
vychovatelka	43	13
vedoucí školního zájmového kroužku	7	2
někdo jiný	3	1
celkem	330,00	100,00

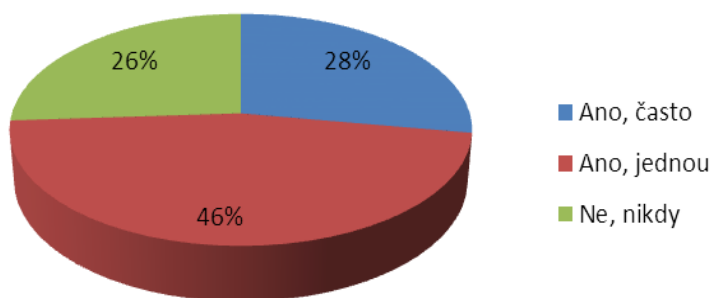
I v tomto případě děti uváděly více možností odpovědí. 127 (38 %) z nich napsalo, že pokud mají problém, mohou o něm hovořit s třídním učitelem nebo učitelkou, 62 (19 %) z nich by šlo za školním psychologem a 43 (13 %) za vychovatelkou. 3 (1 %) z dotazovaných dětí uvedlo, že by šlo za někým jiným a to za asistentkou pedagoga.

V porovnání jednotlivých škol můžeme sledovat tyto výsledky. Ve škole BO by šlo za učitelem 33 (35 %) dětí, za školním psychologem 12 (20 %) dětí. Ve škole HU by

s problémem navštívilo 32 (46 %) dětí učitele, 12 (17 %) školního psychologa a vychovatelku 12 (12 %) dětí. Ve škole ŠL by pak 18 (43 %) žáků šlo za učitelem, 17 (40 %) za školním psychologem. Žáci ve škole v DD by o problému hovořili s učitelem v 27 (29 %), v 13 (14 %) případech s ředitelem školy, se zástupcem ředitele školy v 11 (12 %), se školním psychologem v 10 (11 %) případech, s výchovným poradcem v 9 (10 %), se speciálním pedagogem 5 (5 %) a s vychovatelkou v 16 (17 %) případech. V poslední škole PŘ, by pak 17 (26 %) dětí šlo za učitelem, 11 (17 %) za školním psychologem, 12 (18 %) za výchovným poradcem, 10 (15 %) za speciálním pedagogem a 11 (17 %) za vychovatelkou.

Otázka č. 18: Povídate si o agresivním chování v nějakém předmětu?

Graf č. 14: Povídate si o agresivním chování v nějakém předmětu?

Tabulka č. 14: Povídate si o agresivním chování v nějakém předmětu?

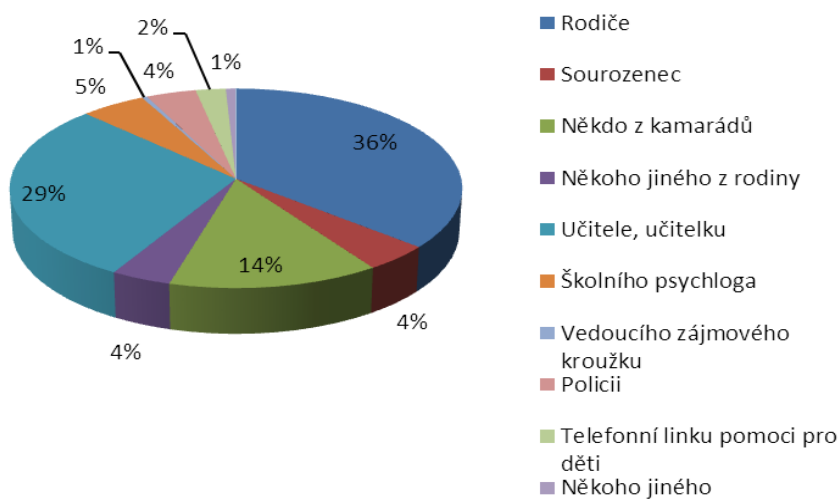
Povídate si ve škole o agresivním chování v nějakém předmětu?	absolutní četnost	relativní četnost (%)
ano, často	49	28
ano, jednou	82	46
ne, nikdy	46	26
celkem	177,00	100,00

O agresivním chování si podle žáků povídají v některém ze školních předmětů v 49 (28 %) odpovědí, že to bylo jednou, odpovědělo 82 (46 %), a 46 (26 %) žáků pak odpovědělo

záporně. Většinou se tyto problémy řeší v třídnických hodinách, vlastivědě, přírodopisu, s psychologem, ve výukových projektech v rámci preventivních programů (policie, občanská sdružení, nadace).

Otázka č. 19: Pokud by se k tobě choval spolužák agresivně, koho bys oslovil/a jako prvního?

Graf č. 15: Pokud by se k tobě choval spolužák agresivně, koho bys oslovil/a jako prvního?

Tabulka č. 15: Pokud by se k tobě choval spolužák agresivně, koho bys oslovil/a jako prvního?

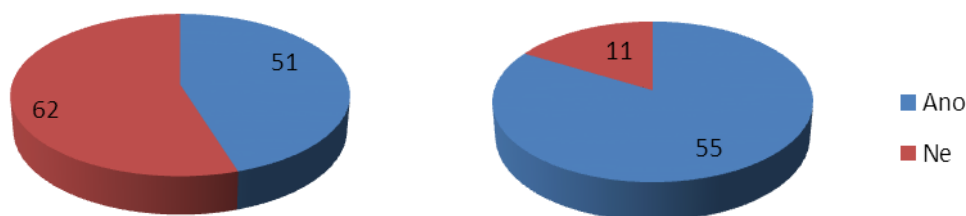
Pokud by se k tobě choval spolužák agresivně, koho bys oslovil/a jako prvního?	absolutní četnost	relativní četnost (%)
rodiče	91	36
sourozence	11	4
někoho z kamarádů	35	14
někoho jiného z rodiny	10	4
učitele, učitelku	74	29
školního psychloga	13	5
vedoucího zájmového kroužku	1	0
policii	10	4
telefonní linku pro děti	6	2
někoho jiného	2	1
celkem	254,00	100,00

Zde znovu děti odpovídaly zaškrtnutím více možností, a tak celková absolutní četnost odpovědí byla vyšší než počet respondentů. Na danou otázku odpovědělo nejvíce dětí 91 (36 %), že se při problému mohou obrátit na rodiče, na učitele 74 (29 %), na kamaráda 35 (14 %), na policii 10 (4 %), telefonní linku bezpečí 6 (2 %) dětí, na někoho jiného 2 (1 %), na vedoucího zájmového kroužku by se podle odpovědí obrátil pouze 1 po zaokrouhlení (0 %) žák.

Nyní následuje porovnání škol, které se nacházejí ve městech, okresy Brno-město a Blansko (BO, HU, PŘ) – 113 respondentů a ze škol venkovských z okresu Brno-venkov a Znojmo (ŠL a DD) 66. Je pravdou, že počty dětí škol městských a venkovských, nejsou přímo poměrné, nicméně se dá odvodit z vypracovaných dotazníků, jak by to bylo, kdyby odpovídal stejný počet dětí. Grafy, tabulky se srovnáním následují v další části práce. Byly porovnávány otázky č. 7., 8, 9, 10, 11. Toto porovnání bylo nutné z důvodu verifikace či falzifikace hypotéz.

Otázka č. 7: Viděl/a jsi někdy někoho ve škole, že se chová agresivně? – porovnání

Graf č. 16: Viděl/a jsi někdy někoho ve škole, že se chová agresivně? – porovnání

Tabulka č. 16: Viděl/a jsi někdy někoho ve škole, že se chová agresivně? – porovnání

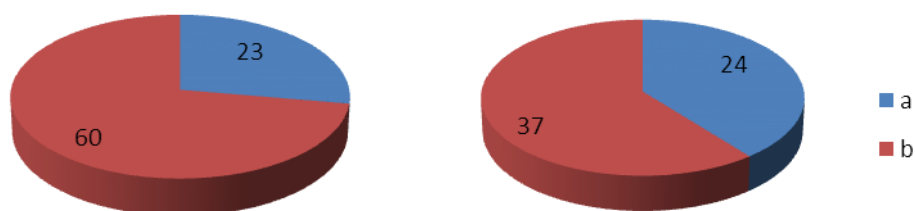
Viděl/a jsi někdy někoho ve škole, že se chová agresivně?	abs. č.	relat. č.	abs. č.	relat. č.	rozdíl	rozdíl
	BO, HU, PŘ	BO, HU, PŘ	ŠL, DD	ŠL, DD	abs.č.	rel.č. %
ano	51	45 %	55	83 %	4	38
ne	62	55 %	11	17 %	51	38

Žáci škol ve městě v 51 (45 %) případech viděli, že by se někdo ve škole choval agresivně. Naproti tomu větší počet, a to 62 (55 %) žáků nevidělo, že by se někdo ve škole choval agresivně. V základních školách na venkově uvedlo 55 (83 %) žáků, že vidělo agresivní chování, a pouze 11 (17 %) z nich uvedlo, že nevidělo, že by se někdy někdo choval ve škole agresivně.

Otázka 8: Pokud jsi odpověděl/a na otázku číslo 7. Ano, popiš jak...- porovnání

Graf č. 17: Poměr psychického a fyzického agresivního chování- porovnání

Tabulka č. 17: Poměr psychického a fyzického agresivního chování- porovnání

Poměr psychického a fyzického agresivního chování?	abs. č.	relat. č.	abs. č.	relat. č.	rozdíl	rozdíl
	BO, HU, PŘ	BO, HU, PŘ	ŠL, DD	ŠL, DD	abs.č.	rel.č. %
A	23	28 %	24	39 %	1	11
B	60	72 %	37	61 %	23	11

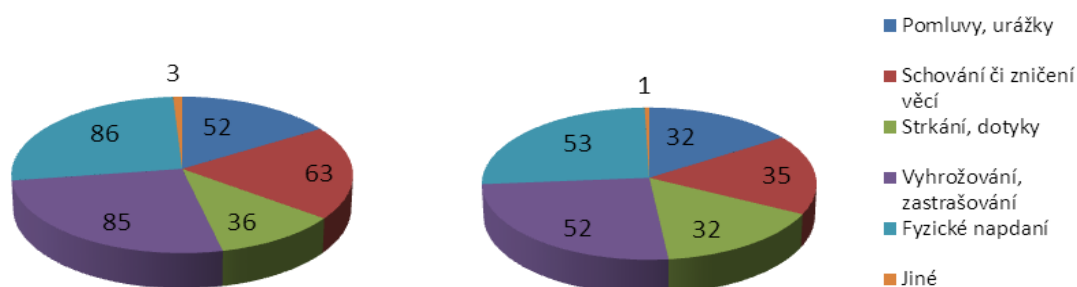
Respondenti z měst uvedli, že pozorují v 23 (28 %) případech psychické a v 60 (72 %) fyzické agresivní chování, respondenti z venkovských škol pak v 24 (39 %) případech psychické a v 37 (61 %) fyzické agresivní chování. Respondenti v jednotlivých školách odpovídali následovně. Ve škole BO pozorují žáci psychické agresivní chování v 2 (20 %) případech, fyzické v 8 (80 %). Respondenti ve škole HU pak v 9 (21 %) případech uvedli, že pozorují psychické a v 33 (79 %) fyzické agresivní chování. Ve škole PŘ uvedlo 12

(39 %) dětí psychické a 19 (61 %) fyzické agresivní chování. Na vesnicích odpovídaly děti takto. Ve škole v DD pozorovalo 12 (39 %) žáků agresivní chování psychické a 19 (61 %) fyzické násilí a ve škole ŠL pak 12 (40 %) žáků psychické a 18 (60 %) fyzické agresivní chování.

V celkovém porovnání pak vychází, že na vesnicích je větší podíl psychického agresivního chování, a ve školách městských je zas větší podíl fyzického agresivního chování.

Otázka č. 9: Co považuješ za agresivní chování? – porovnání

Graf č. 18: Co považuješ za agresivní chování? – porovnání

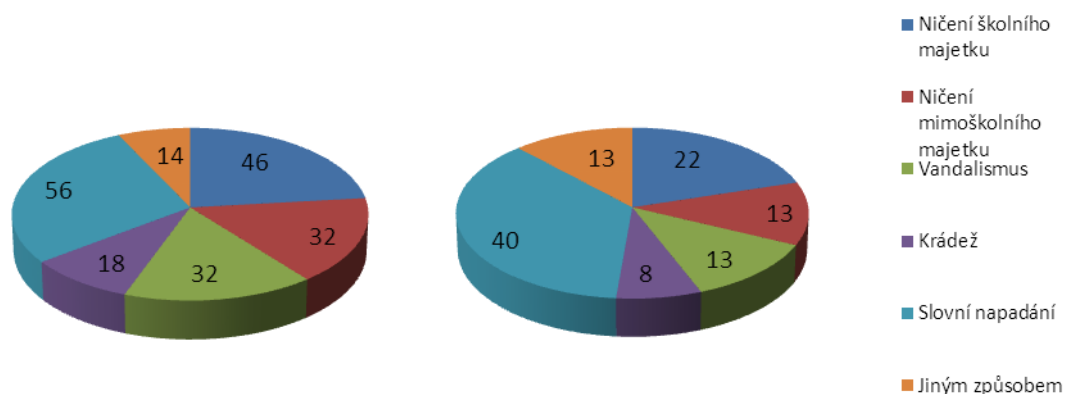
Tabulka č. 18: Co považuješ za agresivní chování? – porovnání

Co považuješ za agresivní chování?	abs. č.	relat. č.	abs. č.	relat. č.	rozdíl	rozdíl
	BO, HU, PŘ	BO, HU, PŘ	ŠL, DD	ŠL, DD	abs.č.	rel.č. %
pomluvy a urážky	52	16 %	32	16 %	20	0
schování či zničení	63	19 %	35	17 %	28	2
strkání, dotyky	36	11 %	32	16 %	4	5
vyhrožuje, zastrašuje	85	26 %	52	25 %	33	1
fyzické napadení	86	26 %	53	26 %	33	0
jiné	3	1%	1	0%	2	1

V tomto případě byla možnost voleb odpovědí. Pomluvy a urážky jsou podle dětí častější ve městech 52 (16 %) než na vesnicích 32 (16 %). Co se týká schovávání a zničení věcí, děti z městských škol odpověděly kladně v 63 (19 %) případech a z venkovských v 35 (17 %). Strkání, dotyky jsou početnější v městských školách, s počtem 36 (11 %) oproti 32 (16 %) na vesnici. Vyhrůžování, zastrasování pak z 85 (26 %) případů je častější také ve městech oproti vesnicím s 52 (25 %) odpověďmi. Fyzické napadání opět vyšlo více početné pro školy ve městech a to v 86 (26 %) případech oproti 53 (26 %) na vesnici. Jiné agresivní chování popsali 3 žáci (1 %) z měst a 1 po zaokrouhlení (0 %) z vesnice.

Otázka č. 10: Jak se toto agresivní chování projevilo? – porovnání

Graf č. 19: Jak se toto agresivní chování projevilo? – porovnání

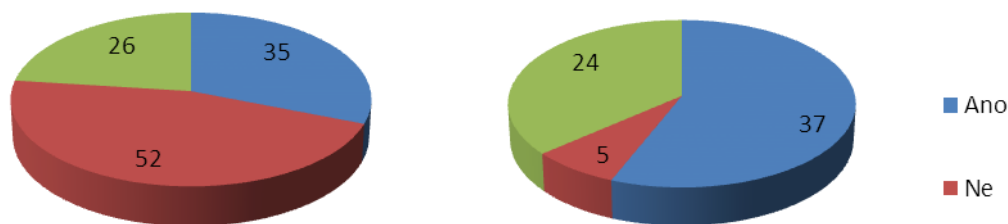
Tabulka č. 19: Jak se toto agresivní chování projevilo? – porovnání

Jak se toto agresivní chování projevilo?	abs. č.	relat. č.	abs.č.	relat. č.	rozdíl	rozdíl
	BO, HU, PŘ	BO, HU, PŘ	ŠL, DD	ŠL, DD	abs.č.	rel.č. %
ničení školního majetku	46	23 %	22	20 %	24	3
ničení mimoškolního m.	32	16%	13	12 %	19	4
vandalismus	32	16 %	13	12 %	19	4
krádež	18	9 %	8	7 %	10	2
slovní napadání	56	28 %	40	37 %	16	9
jiným způsobem	14	7 %	13	12 %	1	5

Ničení školního majetku je větším problémem u škol ve městech v 46 (23 %) případech oproti venkovu 22 (20 %). Ničení majetku mimo školu a vandalismus jsou ve výsledku ve stejné rovině, jak ve městě 32 (16 %), tak i ve výsledku na vesnici 13 (12 %). Agresivní chování projevované krádežemi se podle žáků vyskytuje ve městech podle odpovědí v 18 (9 %) případech a na venkově 8 (7 %). Slovní napadání je častější v 56 (28 %) případech ve městě než v 40 (37%) na vesnici a projev agresivního chování jiným způsobem popsali respondenti poměrně stejně – ve městě to dělá 14 (7 %), na vesnici 13 (12 %).

Otázka č. 11: Je někdo ve třídě, komu je často ubližováno? – porovnání

Graf č. 20: Je někdo ve třídě, komu je často ubližováno? – porovnání

Tabulka č. 20: Je někdo ve třídě, komu je často ubližováno? – porovnání

Je někdo, komu je ve třídě často ubližováno?	abs. č. BO, HU, PŘ	relat. č. BO, HU, PŘ	abs. č. ŠL, DD	relat. č. ŠL, DD	rozdíl abs.č.	rozdíl rel.č. %
ano	35	31 %	37	56 %	2	25
ne	52	46 %	5	8 %	47	38
nevím	26	23 %	24	36 %	2	13

Co se týká porovnání, zda častěji je ubližováno někomu ve třídě, děti odpověděly následovně. Ve městech tedy hodnotí, že je někomu ve třídě ubližováno 35 (31 %) dětí, na venkově 37 (56 %). Z tohoto pak, vyloučeno, že ve městech není ubližováno v 52 (46 %)

případech, zatímco na venkově v 5 (8 %). O tom, že neví, že by bylo někomu ubližováno odpovědělo celkem 26 (23 %) respondentů z městských škol a 24 (36 %) z venkova.

Analýza hypotéz:

Výzkumná část byla zaměřena na to, jak problematiku agresivity a psychického či fyzického agresivního chování vnímají žáci mladšího školního věku (tj. žáci 5 tříd).

Cílem pak bylo zjistit, zda se žáci setkávají s agresivním chováním a jak se na jejich školách toto chování projevuje. Celkem se výzkumu zúčastnilo a dotazník odevzdalo 179 respondentů, z nichž bylo 77 chlapců a 102 dívek ve věku mezi 10 - 13 lety.

Pro potvrzení či vyvrácení stanovených hypotéz bylo třeba shrnout získané informace a vyhodnotit.

H1: Nadpoloviční většina žáků se ve škole setkala s fyzickými projevy agresivního chování.

Při analýze této hypotézy bylo vycházeno z odpovědí na otázky č. 7, 8, 9.

Ze 179 respondentů 106 (59 %) z nich odpovědělo, že ve škole vidělo agresivní chování spolužáků, 73 (41 %) žádné agresivní nevidělo. Žáci pak popisovali i více možností agresivního chování, proto podle odpovědí 137 (26 %) bylo svědky psychického násilí (vyhrožování a zastrašování), 84 (16 %) pomluv a urážek. 139 (26 %) z nich bylo svědky fyzického napadení, dále schování a ničení věcí 98 (18 %) a nepříjemného strkání či dotyků – 68 (13 %).

Nejdůležitějším poznatkem pro tuto hypotézu je poměr mezi psychickým a fyzickým agresivním chováním, kdy 47 (33 %) žáků, z počtu žáků respondentů, bylo ve škole svědkem psychického a 97 (67 %) žáků respondentů svědkem fyzického násilí. Z toho je zřejmé, že s agresivním chováním fyzického charakteru mají žáci nejvíce zkušeností.

Hypotéza se potvrdila.

H2: Agresivita žáků je čtenější ve městě než na vesnici.

Zde byly výchozími body otázky 7, 8, 9, 10, 11.

Při vyhodnocování této hypotézy je nutné brát na zřetel, že žáci z měst tvoří nadpoloviční většinu, takže při výsledném shrnutí je tento fakt včleněn do výsledku. Žáci škol ve městě v 51 (45 %) případech viděli, že by se někdo ve škole choval agresivně, ve školách na venkově to bylo 55 (83 %) žáků.

Respondenti z měst uvedli, že pozorují v 23 (28 %) případech psychické a v 60 (72 %) fyzické agresivní chování naproti tomu respondenti z vesnic pak pozorují v 24 (39 %) případech psychické a v 37 (61 %) fyzické agresivní chování. Urážky jsou podle dětí častější ve městech 52 (16 %) než na vesnicích, jak to je udané v 32 (16 %) odpovědích, stejně tak jako vyhrožování či zastrašování, které je vyšší v 85 (26 %) případů ve městech oproti 52 (25 %) na venkově. Fyzická agrese je vyšší ve městech, a to 63 (19 %), než na venkově 35 (17 %), a strkání či dotyky jsou také čtenější v 36 (11 %) odpovědích respondentů ve městě, než v 32 (16 %) na venkově. Podobně vychází i fyzické napadání – 86 (26%) ve městě a 53 (26 %) na vesnici.

Agresivní chování se projevuje v ničení školního i mimoškolního majetku, a to následovně. Ve městech 46 (23 %) a 32 (16 %) případech, zatímco na vesnici 22 (20 %) a 13 (12 %). Agresivní chování jež se projevuje krádežemi se podle žáků vyskytuje ve městech v 18 (9 %), zatímco na venkově 8 (7 %) případech. Slovní napadání je častější v 56 (28 %) případech ve městě než na vesnici – 40 (37 %).

Zarážející je však odpověď, kdy ve městech hodnotí, že je někomu ubližováno v 35 (31 %) případech, a na venkově 37 (56 %).

I přes tento poslední výsledek můžeme jednoznačně říci, že hypotéza byla verifikována.

H3: Na 1. Stupni ZŠ jsou častěji chlapani než dívky obětmi psychické agrese.

K ověření této hypotézy se vztahovaly otázky 8, 9, 10, 12.

Výzkum prokázal, že ve škole bylo svědkem agresivního psychického chování 47 (33 %) žáků a 97 (67 %) z nich svědky agresivního fyzického chování. Za nejvíce agresivní chování je považováno fyzické napadání, a to v 139 (26 %) případech, dále vyhrožování či zastrašování v 137 (26 %) případech.

Jako projev agresivního chování psychického pak bývá považováno slovní napadání v 96 (31%) případech. Ten, komu se ubližuje, je v 67 (46 %) chlapec, v 30 (21 %) dívka, s minimálním rozdílem pak bylo několik uvedeno odpovědí, že v 13 (9 %) a 12 (8 %) případech bývá ubližováno 2-3 chlapcům a 2-3 dívkám.

Tady se hypotéza také potvrdila.

ZÁVĚR

Cílem diplomové práce bylo popsat projevy agresivního chování u dětí mladšího školního věku. Teoretická část je složena ze tří kapitol. V první kapitole je nastíněn vliv rodiny, vrstevnických skupin a sociálního prostředí na agresivitu dítěte. Dále pak příčiny agresivních projevů, druhy a formy agresivního chování dětí. Druhá kapitola definuje pojmy agrese, agresivita, osobnost agresivního dítěte, vývoj dětské agresivity, násilného chování, druhy a projevy dětské agrese. Třetí kapitola popisuje agresivitu dětí ve školním prostředí, seznamuje s projevy šikany, s účastníky šikany a následky tohoto sociálně patologického jevu.

Z této teoretické části pak vycházela výzkumná část, čtvrtá kapitola, která byla zaměřena na zjišťování faktu, jak sami žáci mladšího školního věku vnímají problematiku agresivity a agresivního chování ve škole. Cílem bylo zjistit, zda se žáci setkávají s psychickým či fyzickým agresivním chováním a jak se toto chování projevuje, jaký je rozdíl ve městě a na vesnici a které pohlaví je častěji terčem tohoto jevu. Byl zvolen kvantitativní výzkum, prostřednictvím dotazníku vyjadřujícího postoje žáků pak zmapováno agresivní a antisociální chování dětí. Zkoumaný vzorek byl složen ze žáků posledních ročníků I. stupně základních škol několika základních škol v Jihomoravském kraji.

Jako východisko výzkumu byly zvoleny tři hypotézy, které měly přiblížit názory mladších žáků. Z uvedených údajů pak vyplynulo, že přes polovinu žáků bylo již někdy svědky fyzického násilí. Ve vrstevnických skupinách v mladším školním věku je násilí vcelku běžným jevem. Je to dáno také tím, že děti ještě nedokáží řešit konflikty jiným způsobem. Z toho vyplývá, že s agresivním chováním fyzického charakteru mají žáci i ve svém nízkém věku nejvíc zkušeností.

Dále výzkum prokázal (i když v tomto předpokladu by bylo lepší, kdyby byly vzorky žáků z města a vesnice stejné), že jak fyzické a psychické agresivní chování bývá čtenější ve městě než na vesnici. Tento výsledek se dá odůvodnit tím, že na vesnici jsou stále ještě silnější sociální vazby mezi obyvateli, které kladně ovlivňují chování dětí. Zatímco ve městě děti žijí ve větší anonymitě, svoji roli určitě sehrávají i party a také pravděpodobně nemají tolik pracovních povinností jako jejich vrstevníci mimo město.

Při porovnání výsledků mohu konstatovat, že i třetí hypotéza se potvrdila. Ve většině případů se tím, na kom si ostatní vybíjí agresivitu, stávají chlapci, takže můžeme konstatovat, že na 1. stupni ZŠ jsou častěji chlapci než dívky oběťmi psychické agrese.

V některých případech se celá třída soustředí na jedince, který se stává terčem, na němž se vybíjí emocionální napětí a agresivita ostatních.

Nejčastější formou jsou nadávky, pomluvy, náznaky šikany. Vyhodnocením výsledků šetření byly získány informace, které poukazují na fakt, že agrese a agresivní chování, jak v psychické, tak fyzické podobě se u dětí mladšího školního věku vyskytuje v dnešní době v hojné míře. Když se dítě cítí osamělé, nemilované, kompenzuje se agresivním chováním, vybíjí si negativní emoce nekontrolovaně na jiných dětech nebo věcech. Děti jsou na sebe často vulgární a zlé, velkou roli při tom hrají stále víc sílící sociální rozdíly. Agresivita, psychické či fyzické agresivní chování či šikana se proto často projeví i v chování mladších žáků.

Tím, že se snižuje věk agresivních jedinců, stává se nepostradatelnou složkou v boji proti sociálně patologickým jevům prevence a to provedená vhodně zvolenou formou výchovy ve spolupráci rodiny a školy. Pedagogové by měli vést v patrnosti co se ve třídách děje, a pokud se vyskytne problém, hned ho řešit. Jak rodina, tak sociální skupina a vrstevníci, se kterými dítě přichází denně do styku, mají vliv na rozvoj a formování osobnosti dítěte. A vhodná výchova a podnětné prostředí může předejít agresivním projevům v chování dětí, ale i agresivní chování navést správným směrem, což je žádoucí pro děti samotné, pro jejich rodiny i pro celou společnost.

K tomu také může pomoci sociální pedagogika, která je zaměřena na každodenní život jedince, zvládnání jeho životních situací, chování jedince i skupin v sociálních souvislostech života. Ve školách jsou sice školní poradenská pracoviště, které pomáhá při prevenci a řešení sociálně patologických jevů, ale je vždy třeba působit v širších souvislostech. Tady dochází ke konfrontaci s faktem, že ve školách nejsou sociální pedagogové, a to pak vede k zamyšlení, zda by v mnohých institucích nemohlo dojít k jejich většímu uplatnění než doposud.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ANTIER, E. *Agresivita dětí*. Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-881-4, 101 s.
- BAKOŠOVÁ, Z. *Sociální pedagogika*. Bratislava: UK, 1994, ISBN 80-223-0817-X, 80 s.
- BAKOŠOVÁ, Z. *Sociální pedagogika jako životná pomoc*. Bratislava: Public promotoin, s.r.o., 2008, ISBN 978-80-969944-0-3, 251 s.
- BARGEL, M. *Inkluze versus exkluze – dilema sociální patologie*. Brno: IMS, 2010, ISBN 978-80-87182-12-3, 184 s.
- BENDL, S. *Kázeňské problémy ve škole*. Praha: Triton, 2011, 978-80-7387-436-0, 260 s.
- BERKOWITZ, L. *Aggression: A Social Psychological Analysis*. Mc-Graw-Hill Book Company, 1962, Printed in the United States of America. Library of Catalog Card Number 62-12479, 361 s.
- ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta, 2008, ISBN 80-902614-1-8, 203 s.
- ELLIOTT, J. *Dítě v nesnázích: prevence, příčiny, terapie*. Praha: Grada, 2002, ISBN 80-247-0182-0, 206 s.
- FLEISCHMANN, O. *Vybrané psychologické aspekty terénní sociální práce*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2006, 80-7044-769-9, 143 s.
- FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál, 2010, ISBN 978-80-7367-725-1, 383 s.
- FROMM, E. *Anatomie lidské destruktivity*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, ISBN 80-7106-232-4, 519 str. (ORIGINAL Anatomie der menschlichen Destruktivität. Hamburk 1977, The Anatomy of Human Destructiveness. New York, 1992)
- GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Praha: Paido, 2000, ISBN 80-85931-79-6, 207 s.
- HALL, C. S., LINDZEY, G.: *Úvod do teorie osobnosti*. Bratislava: SPN, 1997, ISBN 80-08-00994-2, 512 s. (ORIGINAL: INTRODUCTION TO THEORIES OF PERSONALITY by John Wiley & Sons, Inc., 1985, U. S. A.)

- HÁJEK, B., HOFBAUER, B., PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál, 2011, ISBN 987-80-262-0030-7, 239 s.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010, ISBN: 978-80-7367-686-5, 797 s.
- HARDY, M., MÜHLPACHR, P., DUDÁŠOVÁ, T. *Sociální patologie rodiny*. Brno: IMS, 2011, ISBN 978-80-87182-17-8, 340 s.
- JILČÍK, T., ZAPLETAL, L. *Vybrané kapitoly ze sociologie*. Brno: IMS, 2008, 71 s.
- JŮVA, V. *Úvod do pedagogiky*. Brno: Paido, 1999, ISBN 80-85931-78-8, 110 s.
- JEDLIČKA, R., KOŤA, J. *Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. Praha: Karolinum, 1998, ISBN 80-7184-555-8, 169 s.
- KLAPILOVÁ, S. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc: Vydavatelství UP, 1996, ISBN 80-7067-669-8, 61 s.
- KOHOUTEK, R. *Úvod do psychologie: psychologie osobnosti a zdraví žáka*. Brno: MU, 2006, ISBN 80-210-4077-7, 167 s.
- KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997, ISBN 80-7178-123-1, 128 s.
- KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948, 252 s.
- KOPŘIVA, P., NOVÁČKOVÁ, J., NEVOLOVÁ, D., KOPŘIVOVÁ, T. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2008, ISBN 978-80-904030-0-0, 286 s.
- KOUKOLÍK, F. *Mozek a jeho duše*. Praha: Makropulos, 1997, ISBN 80-86003-08-6, 271 s.
- KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3, 215 s.
- KUČERA, J., RADVAN, E. *Vybrané problémy metodologie vědy*. Brno: IMS, 2010, 86 s.
- LACA, S. *Sociální pedagogika*. Brno: IMS, 978-80-87182-19-2 2011, 211 s.
- LACA, S., LACA, P. *Úvod do sociálnej pedagogiky*. Bratislava: VŠZ a SP sv. Alžbety, 2013, ISBN 978-80-89392-56-8, 219 s.
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 2006, ISBN 80-247-1284-9, 368 s.

- LANGR, S. *Problémový žák*. Hradec Králové: Nakladatelství Kotva, 1999, ISBN 80-900254-5-5, 387 s.
- MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009, ISBN 978-80-247-310-5, 152s.
- MARTÍNEK, Z. *Agrese a agresivita u dětí a mládeže*. Praha: NIDV, 2008, ISBN 978-80-86956-29-9, 21 s.
- MIKOVÁ, Š., STANG, J.: *Typologie osobnosti u dětí*. Praha: Portál, 2010, ISBN 978-80-7367-587-5, 220 s.
- MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*. Brno: MU, 2008, ISBN 978-80-210-4550-7, 192 s.
- MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. Brno: MSD, 2008, ISBN 978-80-7392-069-2, 194 s.
- MÜHLPACHR, P. *Sociální práce*, Brno: MU, 2004, ISBN 80-210-3323-1, 98 s.
- ONDREJKOVIČ, P. a kolektiv. *Sociálna patológia*. Bratislava: VEDA, 2009, ISBN 978-80-224-1074-8, 577 s.
- PÁVKOVÁ, J. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-569-5, 229 s.
- PREKOPOVÁ, J *Malý tyran*. Praha: Portál, 2009, ISBN 978-80-7367-589-9, 160 s.
- PŘÍHODA, V. *Ontogeneze lidské psychiky. Díl 1, Vývoj člověka do 15 let*. Praha: SPN, 1971, 461 s.
- ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, ISBN 80-7178-049-9, 95 s.
- ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010, ISBN 978-80-247-2991-6, 160 s.
- SVOBODA, J. *Agrese a agresivita v předškolním a mladším školním věku*. Praha: Portál 2014, ISBN 978-80-262-0603-3, 164 s.
- TRAIN, A. *Nejčastější poruchy chování dětí*. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-503-2, 197 s. (ORIGINALChildren Behaving Badly. Could My ChildHave a Disorder 43 Great Russel Street, London WC1B 3PA , Alan Train 2000)

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, ISBN 80-246-0956-8, 467 s.

VÁGNEROVÁ, M. *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2001, ISBN 80-246-0181-8, 304 s.

VOJTOVÁ, V. *Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti*. Brno: PFMU, 2004, ISBN 978-80-210-4573-6, 136 s.

ŠPAŇHELOVÁ, I. *Jak usměrňovat agresivitu*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007, ISBN 978-80-86991-00-9, 12 s.

Zdroje net:

Agresivita. [online]. [2014/08/15]. Dostupné na: <http://agresivita.zdrave.cz/agresivita-malych-deti/>

K teorii a praxi redukování agresivity a šikanování: [online]. [2014/08/18].

Dostupné na: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1108>

Prevence sociálně patologických jevů. Otakar Fleischmann. [online]. [2014/08/15]. http://www.pf.ujep.cz/files/CCV/opory/DPS_a_DVPP/prevence_socpat.pdf

<http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cetnost>

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

č. číslo

např. například

resp. respektive

tj. to je

tzn. to znamená

tzv. takzvaný

MŠMT Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

SEZNAM OBRÁZKŮ

Graf č. 1: Pohlaví respondentů

Graf č. 2: Co si představuješ pod pojmem agresivní chování?

Graf č. 3: Viděl/a jsi někdy někoho ve škole, že se chová agresivně?

Graf č. 4: Poměr psychického a fyzického agresivního chování

Graf č. 5: Co považuješ za agresivní chování?

Graf č. 6: Jak se toto agresivní chování projevilo?

Graf č. 7: Je někdo ve třídě, komu je často ubližováno?

Graf č. 8: Ten, komu se ubližuje, je:

Graf č. 9: Ten, kdo ubližuje, je:

Graf č. 10: Jak otevřeně můžeš s dospělými ve škole mluvit o agresivním chování spolužáků?

Graf č. 11: Jak otevřeně můžeš s dospělými doma mluvit o agresivním chování spolužáků?

Graf č. 12: Pokud bys měl/a problém, jsou ve škole nějací dospělí, se kterými by sis o tom mohl/a promluvit?

Graf č. 13: S kým s dospělých můžeš ve škole o problému hovořit?

Graf č. 14: Povídáte si o agresivním chování v nějakém předmětu?

Graf č. 15: Pokud by se k tobě choval spolužák agresivně, koho bys oslovila jako prvního?

Graf č. 16: Viděl/a jsi někdy někoho ve škole, že se chová agresivně? - porovnání

Graf č. 17: Poměr psychického a fyzického agresivního chování- porovnání

Graf č. 18: Co považuješ za agresivní chování? - porovnání

Graf č. 19: Jak se toto agresivní chování projevilo? - porovnání

Graf č. 20: Je někdo ve třídě, komu je často ubližováno? - porovnání

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1: Pohlaví respondentů

Tabulka č. 2: Co si představuješ pod pojmem agresivní chování?

Tabulka č. 3. Viděl/a jsi někdy někoho ve škole, že se chová agresivně?

Tabulka č. 4: Poměr psychického a fyzického agresivního chování

Tabulka č. 5 : Co považuješ za agresivní chování?

Tabulka č. 6: Jak se toto agresivní chování projevilo?

Tabulka č. 7: Je někdo ve třídě, komu je často ubližováno?

Tabulka č. 8: Ten, komu se ubližuje, je:

Tabulka č. 9: Ten, kdo ubližuje, je:

Tabulka č. 10: Jak otevřeně můžeš s dospělými ve škole mluvit o agresivním chování spolužáků?

Tabulka č. 11: Jak otevřeně můžeš s dospělými doma mluvit o agresivním chování spolužáků?

Tabulka č. 12: Pokud bys měl/a problém, jsou ve škole nějací dospělí, se kterými by sis o tom mohl/a promluvit?

Tabulka č. 13: S kým s dospělých můžeš ve škole o problému hovořit?

Tabulka č. 14: Povídáte si o agresivním chování v nějakém předmětu?

Tabulka č. 15: Pokud by se k tobě choval spolužák agresivně, koho bys oslovila jako prvního?

Tabulka č. 16: Viděl/a jsi někdy někoho ve škole, že se chová agresivně? - porovnání

Tabulka č. 17: Poměr psychického a fyzického agresivního chování - porovnání

Tabulka č. 18: Co považuješ za agresivní chování? - porovnání

Tabulka č. 19: Jak se toto agresivní chování projevilo? - porovnání

Tabulka č. 20: Je někdo ve třídě, komu je často ubližováno? - porovnání

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I.: Dotazník

Příloha P II.: Tabulky škol BO, HU, ŠL, DD, PŘ

Příloha P III.: Adlerovy myšlenky o osobnostních charakteristikách souvisejících s pořadím narození dítěte.

Příloha P IV.: Podmínky rodinného prostředí

Příloha P V.: Přehled věkových zvláštností dětí mladšího školního věku

Příloha P VI.: Nejčastější formy násilí ve školách

Příloha P VII.: Osudový trojúhelník násilí

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK

Ahoj, prosím Tě o vyplnění tohoto dotazníku, který bude sloužit pro potřeby mého studia na vysoké škole. Nepiš na dotazník své jméno ani další informace, podle kterých by se mohlo poznat, kdo dotazník vyplnil. Proto můžeš na všechny otázky odpovědět pravdivě. Zakroužkuj tu odpověď, která je ti nejbližší či vypiš vlastní názor. Nespěchej, prosím a dotazník vyplň celý. Děkuji. Bc. Vlasta Širučková

1. Jsi chlapec nebo dívka?

- a) chlapec
- b) dívka

2. Kolik je ti let? .....

3. Do které chodíš třídy? .....

4. Do školy chodíš rád/a:

- a) spíše ano
- b) ano
- c) spíše ne
- d) ne
- e) nevím

5. Kolik máš ve třídě kamarádů?

- a) mám jednoho kamaráda
- b) mám hodně kamarádů
- c) nemám žádného kamaráda

6. Co si představuješ pod pojmem agresivní chování? Napiš 7. Viděl/a si někdy někoho ve škole, že se chová agresivně?

- a) ano
- b) ne

8. Pokud jsi odpověděl/a na otázku číslo 7. ano, popiš

jak.....

9. Co považuješ za agresivní chování (můžeš zaškrtnout více možností)

- a) pomluvy, urážky
- b) schovávání či ničení věcí
- c) strkání, dotyky
- d) vyhrožování, zastrašování
- e) fyzické napadení
- f) jiné.....

10. Jak se toto agresivní chování projevilo?

- a) ničení školního majetku
- b) ničení mimoškolního majetku
- c) vandalismus
- d) krádež
- e) slovní napadání
- f) jiným způsobem, napiš .....

11. Je někdo ve třídě, komu je často ubližováno?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

12. Ten, komu se ubližuje, je:

- a) chlapec
- b) dívka
- c) 2-3 chlapci
- d) 2-3 dívky
- e) chlapec a dívka
- f) více chlapců
- g) více dívek
- h) více chlapců a dívek
- i) někdo jiný, kdo?.....

13. Ten, kdo ubližuje, je:

- a) chlapec
- b) dívka
- c) 2-3 chlapci
- d) 2-3 dívky
- e) chlapec a dívka
- f) více chlapců
- g) více dívek
- h) více chlapců a dívek
- i) někdo jiný, kdo? .....

14. Jak otevřeně můžeš s dospělými škole mluvit o agresivním chování spolužáků?

Zakroužkuj číslo, které je blízké tvému názoru.

(úplně otevřeně) 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 (vůbec ne)

15. Jak otevřeně můžeš s dospělými doma mluvit o agresivním chování spolužáků?

Zakroužkuj číslo, které je blízké tvému názoru.

(úplně otevřeně) 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 (vůbec ne)

16. Pokud bys měl/a problém, jsou ve škole nějací dospělí, se kterými by sis o tom mohl/a promluvit?

- a) ano
- b) ne

17. Jestliže jsi odpověděl/a na otázku číslo 16. ano, napiš, s kým z dospělých můžeš ve škole o problému hovořit?

- a) učitel, učitelka
- b) ředitel/ka školy
- c) zástupce/kyně ředitele/ky školy
- d) školní psycholog
- e) výchovný poradce
- f) speciální pedagog
- g) vychovatelka
- h) vedoucí školního zájmového kroužku
- i) někdo jiný, kdo?.....

18. Povídáte si ve škole o agresivním chování v nějakém předmětu?

- a) ano, často
- b) ano, jednou
- c) ne, nikdy

19. Pokud by se k tobě spolužák choval agresivně, koho bys oslovil/a jako prvního?

- a) rodiče,
- b) sourozence,
- c) někoho z kamarádů,
- d) někoho jiného z rodiny,
- e) učitele, učitelku,
- f) školního psychologa,
- g) vedoucího zájmového kroužku,
- h) policii,
- i) telefonní linku pomoci pro děti,
- j) někoho jiného.....

Děkuji za Tvoje odpovědi

PŘÍLOHA P II.: TABULKY ŠKOL: BO, HU, ŠL, DD, PŘ

	1	2	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1	2	3	b	b	vzteklého člověka	b	0	d,e	a,b,c	b	0	0	3	1	a	a,d	a	c
2	2	3	b	b	naštvaný, protivný, mlátí	b	0	d,e	a	b	0	0	2	1	b	a,d	a	a,e
3	2	2	e	a	mlátí, nadává někomu, naštvaný	b	0	b,d	a	c	0	0	10	9	b	a,	b	b
4	2	2	b	b	je zlý, vynadá	a	bral věci	d,e	e	b	0	0	1	1	a	a	b	e
5	2	3	e	b	někdo je zlý, bije někoho	b	0	b,d,e	a,b,c,d	c	c	h	4	5	a	a	b	a,e
6	1	4	a	a	napadá	b	0	b,e	a	a	a	a	2	2	a	a	c	c
7	2	2	b	b	mlátíme se, hádáme, ubližujeme	b	0	a,b,d	f-hádání	b	i	i	6	6	a	d	b	b
8	2	3	a	b	ničení věcí, fyz.napadání,	a	ničen, vyhoř.	b,d,e	b,e	b	a	a	1	1	a	a	a	a
9	2	3	b	b	furt někoho biju	b	0	b,e	b,c	a	a	h	4	3	a	a	c	e
10	2	2	a	b	vyhrožování, bití	b	0	a,d,e	a,b,c	a	a	h	5	4	a	a	c	a,b,e
11	2	3	e	b	praní, sprostá slova, raplení	a	mlácení	b,d,e	a,c	a	a	f,g	4.5	4.5	a	a,d,e	a	a
12	1	2	a	a	otravování, škádlení	b	0	a,b,d	b	b	a	a	1	1	a	a	c	e
13	2	2	e	b	praní, sprostá slova, raplení	a	praní raplení	a,d,e	a,c	a	a	f,g	4.5	4.5	a	a,d,e	a	a
14	1	3	d	b	když se někdo naštve	a	mlátit	b,e	f-mlátí	b	0	0	5	5	b	0	b	c
15	1	2	a	b	ohrožování	b	0	b,e	a,d	c	0	0	5	5	a	d	b	c
16	1	3	a	b	fyzické napadení	a	strkání	b,c,e	e	c	a	a	1	1	a	i-asistent	a	e
17	2	2	c	b	někdo moc vzteklý	b	0	d,e	a,c,d	c	0	0	8	3	a	d,g	c	a,c
18	2	3	e	a	je na mě zlý, řve, mlátí	b	0	c	c	a	b	g	1	1	a	f	c	a
19	1	2	a	b	když tě někdo zbytečně ohrožuje	b	0	d,e	a,d	c	0	0	1	1	a	a	b	a
20	2	2	c	b	někdo vulgárně nadává, je zlý	b	0	a,d,e	d	b	0	0	1	1	a	a	a	a
21	2	2	a	b	výbušný, zlý nebezpečný, nadává	b	0	b,d,e	0	b	0	0	1	1	a	d	b	a
22	2	3	a	b	zlý, výbušný, vzteklý	b	0	d,	0	c	0	0	5	1	a	d	a	a
23	2	2	c	b	výbušný	b	0	b,d	a,b	b	0	0	1	1	a	a,h	b	a,d,e
24	1	2	a	b	běhá, provokuje ostatní, chová se divně	b	0	a,b,d	c,e	b	0	0	3	1	a	a	b	a
25	2	2	c	b	vyhrožuje, nadává	b	0	b,d	a,b,e	b	0	0	1	1	a	a,h	b	a,d,e
26	2	3	a	b	napadne a znásilní	b	0	d,e	a,c	b	0	0	5	4	a	a	a	a
27	1	3	c	b	chová se hodně hyperaktivně	b	0	b,c,d,e	f-žádné	b	0	0	4	4	a	a	c	c
28	2	3	b	b	je velmi rozrušený, vyhrožuje	b	0	d	f	b	0	0	10	1	a	a	c	a
29	2	3	a	b	zlý a nepříjemný	b	0	e	a,b	b	0	0	5	7	a	a	b	a
30	2	2	b	b	zlý, dělá naschvály druhým	b	0	b,d,e	a,c	b	0	0	5	6	a	a	b	a
31	2	3	a	b	když je někdo vzteklý a výbušný	b	0	c,d	e	b	0	0	3	1	a	a	b	e
32	1	3	c	b	ničí věci	b	0	b,c	0	b	0	0	5	5	a	a	c	a,e
33	2	3	c	b	každý den někoho otravuje, je mu jedno jak	b	0	b	c	b	0	0	3	1	a	a	b	e

34	2	2	c	b	zlobí, kouše	b	0	d,e	a	b	0	0	7	5	b	nikomu	c	a
35	1	4	d	b	kopání, nadávání, ničení	b	0	b,c,d,e,f	0	b	0	0	3	1	a	a,c,d,e,f,g	b	a
36	1	3	a	b	mlácení, šikana, ničení	b	0	b,d,e	0	b	0	0	3	2	a	a,c,d,g	b	a
37	1	3	c	b	vztekáni, pere se	b	0	b,d,e	a,e	b	a	c	3	2	a	a	a	e
38	1	2	c	b	běhá, blbiny	b	0	b,c,e	a,d	b	0	0	5	1	a	c	c	e
39	2	2	a	b	někdo někoho bije, je zlý	b	0	b,d,e	a,c	b	a,	nik	5	7	a	a	a	a,e
40	2	2	a	b	někdo někoho bije, je zlý	b	0	d,e	a,c	b	0	0	3	6	a	a	a	a,e
41	1	2	a	b	po každém startuje	b	0	b	d,f-mlátí	c	0	0	4	5	a	a,d	a	e
42	1	2	b	b	nadávání, mlácení jiných, výbušný	b	0	d,e	0	b	0	0	5	4	a	a	c	e
44	1	3	e	b	nerespektuje nás, mlátí nás	a	mlátí	a,d,e	e	b	c	a	4	1	a	d	b	e
45	1	2	a	b	jen tak mlátí lidi	b	0	a,d,e	e	b	a	a	4	2	a	a	c	e
46	2	2	c	b	chová se škaredě, řve na ostatní	b	0	a,c	a,b,c	a	a	0	2	5	a	a,b,c,d,g	b	a
47	2	2	a	b	pere se, postrkuje	b	0	a,c,d,	e	c	b	b	9	8	a	a	b	e
48	2	3	a	b	ubližování, vyhrožování, neposlouchání	b	0	d,e	a,c,f-ubl	c	a	b	5	2	a	i-asisten		a,c,e
49	1	2	e	b	napadání, žduchání ,šikana	a	bití,naschvály	b,c,e	e	b	a,f	f	9	9	a	a,d,e,f	b	a,e
50	2	2	e	b	týrání, nadávání, vyhrožování	b	0	b,c,d,e	c,d	b	a	a	10	1	a	d,e,f	b	a
51	1	3	b	b	pomluvy, urážky, strkání, vyhrožování	b	0	a,c,d	c	b	a	a	5	1	a	a	b	a
52	1	3	b	b	vyhrožování, bouchání, šikana, sprostá slova	a	narazil do mě	d,e	f-naráž	b	0	0	6	8	a	a	c	c
53	1	3	b	b	nezvládání sebeovládání	b	0	c,d,e	e	b	f	a	1	1	a	a	a	a
54	2	2	b	a	napadá, ničí věci, vyhrožuje, zastrašuje	a	pomlouvání	a,b,d,e	b,e	c	a	a	2	3	a	a	a	a
55	2	3	b	a	křičí ,pere se, naschvály	b	0	b,d,e	c,e	a	d	a	6	1	a	a	b	e
56	1	2	a	b	kvůli maličkosti napadá druhého	a	napadání	e	f-f.napad	b	0	c	1	1	0	a	c	a
57	2	3	d	b	fyz.napadání, vyhrožování, ,zastrašování	a	bije nadává	d,e	e	c	c	c	10	9	b	0	c	b
58	2	3	b	b	majetek	b	0	b,d,	b,d,e	a	d	h	5	2	a	a	b	a
59	2	2	b	b	fyzické a slovní napadání	b	0	a,e	a,b,e	a	d	h	8	5	a	a	b	c
60	2	2	e	b	je zlý,slovně napadá,ničí věci	a	kopal	b,d,e	e,f-	a	a,d	f,g	3	1	a	a,d	b	a
61	2	2	a	b	nadávat,, mlátit	b	0	a,b,d	e	b	d	f	3	2	a	a,d	b	e
62	2	3	a	b	řve, hází kameny,ubližuje	b	0	b,d,e	b,e,f-	a	b	f,g	3	1	a	a,d,f	b	a,c,e
63	2	2	a	b	bouchá, ubližuje, urážení	b	0	a,d,e	e	c	a	a	2	2	a	a,c,g	b	a
64	2	2	c	b	bere věci, sprostá slova, bouchání	a	bere věci,bití	a,c,d	e	a	g	f	1	1	a	a	a	e
65	2	2	a	c	zlý, vulgární, ubližuje	a	urážel	a,c,d,e	e	a	b	f,g	4	2	a	a,g,	b	e
66	1	2	c	b	rozbíjí věci	b	0	d,e	b	b	a	a	6	1	a	a	c	a
67	1	3	a	b	poštuchování, pak fyz.napadání	b	0	b,d,e	a,b	c	b	b	4	4	b	0	c	b
68	2	3	b	b	mlátí někoho	a	žduchá,ubliž.	a,b,c	e	a	c	c	1,2	1,2	a	a,d	b	a
69	2	2	a	b	mlátí, řve, tahání, ničení, zlost	a	ničení,řvání	a-	e	a	c,d	c,d	3	2	a	a,d	a	c
70	1	3	b	b	mlácení, nadávání	a	bouchá	a,c	e,f-bou	b	0	0	5	1	b	0	a	e
71	1	3	a	b	útok, pomluvy, urážky	b	0	d,e	f,sl.útok	a	b	g	5	5	a	a,g,	c	c

72	1	2	a	b	ničení věcí	b	vyhrožování	a,b,e	b	c	a	a	3	4	a	a,c	c	e
73	1	2	e	b	někdo někoho bije, je zlý	b	0	a,e	e	b	a	a	8	1	a	a,d,e,f,g	c	e
74	1	3	b	b	bití, sprostá slova, urážky	b	0	a,c	e	b	g	a	4	3	a	a,g	b	a
75	2	2	a	b	vyhrožuje,	b	0	a,d,e	e	a	b	d	1	1	a	a	b	a
76	2	2	a	b	křičí, bije ostatní, vyhrožuje	a	vyhož a křik	b,d,e	a,b,c,d,e	a	e	e	4	1	a	a	a	a
77	1	3	c	b	bezdůvodně útočí	a	naschvály	b,c,d,e	a,c,e	a	a	a	4	5	a	d,eg	b	c
78	2	2	a	a	bití někoho	a	napadá	a,d,e	e	b	a	a	4	4	a	a,g	c	a,e
79	2	1	b	b	nadávky jiným	b	0	e	a	b	a	a	5	5	a	a,g	a	a
80	1	1	c	a	Ublíží a nadávání	b	0	e	d	b	a	a	6	7	a	a,g	b	a
81	2	2	a	b	ublíží někomu	a	bil jiného	c,d,e	e	c	c	a	3	3	a	a,d,g	a	a,e
82	1	1	b	b	křičí na jiné	b	0	d,e	e	b	a	h	4	4	a	a,g	b	a
83	1	2	c	a	zlý, mlátí ostatní	a	ublíží	a,d,e	e	a	d	a	7	4	a	d	b	c
84	2	1	a	b	zlý, hádavý	a	brali	c,d,e	e	a	e	e	1	2	a	d	a	a
85	1	2	d	b	bití, křičení, nervozita	a	surovost	b,c,d,e,	b,e,	c	a	a	2	2	a	a,d	b	c
86	1	2	e	b	urážky, nadávání, bití	a	ničení věcí	a,b,c,d,e	a,b,c,e	a	h	h	1	1	a	a,d,f	b	a
87	2	2	b	a	ublíží	a	kope ostatní	c,	f-štou	a	d	f	10	2	a	d	b	c
88	2	1	c	b	otravuje a mlátí ostatní	a	mlátil spoluž.	b,c,d,e,	c	c	i	f	5	5	a	d	b	c
89	2	2	a	b	vyhodí pouzdro, nadává	a	nadav,obtěž.	b,c,d,e,	c,d,e	a	d	h	5	2	a	f	b	a,c
90	2	1	e	a	kopání, urážky, sprostá slova	a	mlátí,urážky	b,d,e	e	a	d	h	5	5	b	a,d,e,g	a	a,c,f
91	2	2	c	b	mluví sprostě, neposlouchá	b	0	d	c	a	b	e	5	1	a	d	c	a
92	1	2	a	b	nadávání, kopání, štípání	a	kope,nadávky	a,d,e	e	a	a,d	a	4	8	a	d,e	a	c
93	1	2	a	b	mlácení poštuchování, nadávky	a	poštuchuje	a,d,e	e	a	a	c	7	1	a	a	c	c
94	1	2	b	b	vulgární mluva, šikana ostatních	b	0	e	a,b,c,e	b	0	0	4	2	a	a	b	a
95	1	2	b	b	posměch, bití,	a	tahání za vlas	a,d,e	e,f-bití	a	a	a	8	1	a	a,d	c	a,d
96	1	3	a	b	naštv se	b	0	a,d,e	c	a	a	a	7	1	a	a,d	c	a,e
97	2	1	c	b	zlý člověk, hrozné chování	b	0	a	e,nadává	a	c	f	2	1	a	a,d	c	a
98	1	2	d	b	zlý, agresivní	a	řval	a,b,c,d,e	e	c	l	f	5	5	a	a,b,c,d	c	e
99	2	2	e	b	ublíží jiným	a	bouhá do ost.	b,c,d,e,	a,b,c,e	a	h	a	2	1	a	a	a	a
100	2	1	a	b	mlátí ostatní	a	mlátí	a,d,e	f-bije,	c	a	i	3	2	a	a	a	a
101	2	1	a	b	zbrklý člověk	b	0	c,d,e	e	a	a	f	2	1	a	d	c	e
102	1	1	c	b	jakékoliv mlácení	a	flusnul	a,b,d,e,	c,d,e	a	a	a	1	1	a	a	a	a,e
103	2	2	a	b	zlý, mlátí druhé	a	mlátí, nadává	a,b,e,f	e,f-rvese	c	a	a	9	7	a	a	b	e
104	2	2	a	b	kouše, kope, shazuje	a	viz předchozí	b,d,e	e.f-sho	c	c	a	3	1	b	a,d	c	a
105	1	2	a	b	šikana ,napadání	a	0	b,e	e	a	a	a	1	10	a	a	c	a,c
106	1	2	d	b	nadává, žduchá, je zlý	a	žduchal,křičí	a,b,c,d,e	b,e,	a	a	a,c	7	3	a	a	c	a
107	2	1	a	b	otravuje	a	prská,spřstý	a,c	c,e	a	a	a	2	1	a	d	b	a
108	1	2	c	b	mlátí nás	a	bije spol.	c,d,e	b,e,	a	c	d	3	5	b	a	a	a

109	1	1	c	b	je zlý	a	křičel	b,c,d,e,	a,e	a	b	a	5	5	a	b	a	a
110	2	2	a	b	křičí, bije ostatní	a	nadával mu	b,d,e	a,b,d,e	a	a	a	2	2	a	d	a	a,b
111	2	2	b	b	hrozné chování	a	kopal	b,c,d	b,c,d	c	b	b	3	5	a	f	a	a,e
112	1	1	b	b	když je někdo zlý	a	nadával mu	a,b,c,d,e	b,e,	a	a	a	1	3	a	a	a	a
113	2	1	e	b	je zbrklý	b	0	b,d,e	a	c	a	a	3	9	a	b	b	a,e
114	2	2	a	b	něco po někom hází	b	0	d	b	c	a	a	5	6	a	a,b,g	b	e
115	1	1	c	b	je zlý na ostatní	b	0	d,e	b	c	a	f	5	4	a	a,g	c	c
116	2	1	a	b	vandalismus, slovní urážení	a	fyz.ublížení	a,d,e	e	c	c	a	2	2	a	a,b	b	c
117	2	2	c	b	skáče, běhá	b	0	c,e	d	c	a	c	7	10	A	a,g	c	a,c
118	1	2	a	a	šikana a sprosté nadávání	a	vyhr,zabitím	d,e	e	b	b	b	5	1	a	g	b	h,i
119	2	1	b	b	sprostá slova, urážky	a	honil se ve tř.	a,c,d,e,	d	c	a	b	5	3	a	d,e,g	a	b,c
120	1	2	a	b	ničí školní majetek, obtěžuje druhé	a	kopal do jiný	b,e	e	a	a	a	1	1	a	b	c	e
121	2	3	a	b	bouchá ostatní	a	bouchal	d,e	f-bouc	c	a	a	5	4	b	0	b	a
122	1	1	d	a	zbití, vyhrožování	a	zbití,vyhrož.	a,b,c,d,e	f	c	a	a	1	1	a	a	c	e
123	1	1	d	b	bouchání dětí	a	píchá tužkou	d,e	a	a	b,f	a	1	1	a	a,b,c,d	a	a,e,h
124	1	3	c	b	bouchání dětí	a	píchá tužkou	e	a	a	b,f	a	1	1	a	a,b,c,d	a	a,e,h
125	1	2	c	b	nic	a	píchá tužkou	d,e	a	a	b,f	a	1	1	a	a,b,c,d	a	a,e,h
126	2	1	e	b	bije děti	a	píchá tužkou	b,c,d,e,	a	c	f	a	1	1	a	a,b,c,d	a	a,e,h
127	2	4	b	b	bije děti, bouchá je	a	bije	a,e	b	a	a	a	1	4	a	a,c,g	a	e
128	1	4	c	b	bije, bouchá, křičí	a	bije,bouchá	a,b,c,d,e	a,e,f-bije	b	a	a	1	4	a	a,b,c,d,g	a	e
129	2	3	a	b	bouchá	a	bije,bouchá	a,b,c,d,e	a,e,f-bije	a	a	a	1	4	a	a,b,c,g	a	e
130	2	3	a	b	bije se, křičí	a	bije,bouchá	a,b,c,d,e	a,e	a	a	a	1	4	a	a,b,c,g	a	e
131	2	2	a	b	bije, bouchá, křičí	b	0	a,b,c,d,e	a,e	b	0	0	1	4	a	a,b,c,g	a	e
132	1	2	a	b	fyzické napadání	a	štouch,napad	e	f-napad	a	c	a	5	1	a	a	b	e
133	2	2	a	a	brání věci, bouchání, vyhrožování	a	vyhr-opsat dú	a,b,c,d,e	a	a	b	c	3	3	a	a,d,e,f,g	b	e,f,g
134	2	2	b	b	zuří a mlátí ostatní	a	křičel	a,c	f-bouchá	a	e	h	1	1	a	a,g	b	e
135	2	1	b	b	vyhrožuje	a	kouše,bije,ml	b,d,e	d,e	c	0	0	1	1	a	e,g	b	a,c,d,e,h
136	1	2	a	a	sprostě mluví, krade věci, rozbíjí	a	nadával .	a,b	a	c	b	c	6	6	a	e,f	b	d
137	1	2	e	b	mluví sprostě, se vším mlátí	a	vulgární	d,e	e	a	b	g	4	1	a	a	b	i
138	2	2	b	a	ničí nábytek	a	bouhádorskřín.	b	a	b	0	0	5	5	a	a	b	a,e
139	2	2	a	a	vyhrožují	a	vyhrožování	d,e	e	a	b	d	2	4	a	a,g,h	b	a
140	1	1	a	b	mlácení, krádež	a	uhození	a,b,c,d,e	f-udeřil	c	0	a	1	1	a	a,b,c,d,e	b	e
141	2	2	a	b	ublížování,	a	žduchá,křičí	a,b,c,d,e	a,b,e	c	0	0	2	1	a	a	b	a,c,e
142	2	1	e	a	vyhrožování, bouchání,	a	vyhr-opsat dú	a,b,c,d	a,c,e	a	a	c	3	6	a	a,d,e,f,g	a	e
143	2	1	a	b	bouchá spolužáky, nadává učitelům	a	hází jabky	a,b,d,e,	a	a	a	f	5	5	a	a	b	a
144	2	1	b	b	vyhrožuje, odmlouvá učit.	a	odmlouvá	a,c,d	e	c	0	0	6	6	a	e,f	c	e,f
145	2	2	d	b	ničí věci, nadává učitelům	b	0	a,b,c,d	a,c,d,e	c	a	c	7	8	a	a,e	c	c,d

146	1	2	b	b	sprostě mluví	a	spros.sl.uč	a,b,c,d,e	a	c	a	c	5	5	a	h	b	a,b,c
147	1	2	d	c	postrkování, kradení svačiny	a	perou,nadáv.	a,c,d	e	a	a	h	9	5	b	0	c	f
148	1	1	c	a	bezdůvodně napadá	a	sprostý na sp	b,d,e	c,e	c	0	0	2	1	a	a	b	a
149	2	1	a	b	bití mlácení	a	slovní urážky	a,c,d,e,	b	b	0	0	3	4	a	d	b	d
150	1	1	d	b	bere věci, sprostý	b	0	a,b,d,e,	a,b,c,e	c	b	d	7	7	a	a,d,e	b	e,f
151	2	1	c	a	bije, strká	a	dal facku	c,e	a,b	c	a	a	3	8	a	e	c	c,h,
152	2	2	e	a	rozčilování	a	rozčiluje se	c,d,e	a,b,c,e	a	b,d	b,d	8	5	a	a	b	c
153	2	2	b	a	mlátí ostatní, ničí věci, nadávky učiteli	a	hází mok.toal	a,b,e	a	a	b	c	4	5	a	a,d,e,f,g	b	a
154	2	2	a	b	šikana, bouchání	a	dvojč.se mlá	a,b,d,e,	f-urážky	c	0	0	1	1	a	a,g,h	b	a,e
155	2	1	a	a	všechny mlátí a nadává	a	kope do spol	a,b,e	a,b,c,d,e	a	a	a	4	6	a	a	a	b,c
156	1	1	c	c	mluví sprostě, šikanuje	b	0	a,b,c,d,e	a,b,d,e	c	b	c	3	5	a	a,d,e	c	e,f
157	2	1	b	b	bezdůvodně napadá ostatní	a	žduchal,nadáv	d,e	c,e	a	a	a	1	1	a	g	a	e
158	2	2	a	b	strkání, urážky	a	urážky	a,b,d	a,e	a	b	d	4	5	a	d,e	a	a,e,f
159	1	1	c	b	mluví sprostě, dělá si randu ze spolužáků	a	schov.pouzd	b,d,e	e	c	a	f	6	6	a	a	c	c
160	2	2	b	b	bití druhých, odmlouvání	a	nepoř,hází	a,b	a,b,e	b	0	0	5	5	a	a,f	c	a,e,f
161	2	1	b	b	vzteká se, vyjíždí na ostatní	a	vztekl,křičel	a,b,c,d,e	d,e	a	b	h	6	2	a	a,i-asist	b	a,c
162	2	2	e	b	postrkování, napadání,nadávání	a	nadávky	a,b,c,d,e	e	c	f	f	5	1	a	a,e	a	c
163	2	2	b	b	mluví sprostě, rozbíjí věci	a	nadávání	a,b,c,d,e	a,b,c,e	a	b	f	6	7	a	g	c	e
164	1	1	a	b	on mi ubližuje	a	mlátí děti	a,d,e	c,d,e	c	0	0	1	1	a	a	b	e
165	2	2	a	a	ničí věci, dělá naschvály	a	řve,naschvály	a,b,d	c,d	a	b	a	4	4	a	f,g	b	e,f
166	2	1	a	b	nadává, rozbíjí věci	b	0	a,de	b	b	é	0	4	3	a	e,f	a	a
167	1	1	c	c	slovní a fyzické napadání	a	nadáv,žduchá	b,c,d	c,e	a	a	a	3	4	a	e	b	f
168	1	1	b	a	bere věci spolužákům, odmlouvá učiteli.	a	bere věci	a,b,c,d,e	b,d	a	h	a	2	4	a	d	c	a,b
169	2	1	a	a	mlátí spolužáky, mluví sprostě	a	bouchání	a,b,c,d,e	a	c	b	c	4	4	a	a,d,e,f	b	a,c,d,e,f
170	1	2	a	b	fyzicky a psych.bližuje, zlé chování	a	provok, nap	a,d,e	e	b	i	i	5	4	a	a	b	a
171	1	2	b	b	mlácení, vyhrožování	a	vyhrožování	a,b,d	a,e	a	a	f	6	5	a	d,e	b	c,d
172	1	1	b	b	napadání a sprostěárny	a	kousal,mlátil	b,d,e	a,b,e	c	0	0	1	1	a	a,g	b	a,e
173	1	1	b	b	rozbíjení věcí	a	rozbil dveře	a,b,c,d,e	a,b,c	b	a	c	3	6	a	f,g	b	f,g,h,
174	1	1	e	b	rozbíjení, pomlouvání	a	pomlouvání	a,b	e	b	b	g	7	2	a	d,h	c	a
175	1	2	a	a	mlátí spolužáky	a	mlátí	a,b,c,de,	a,c,e	a	c	f	4	8	a	d,e,f,g,h	a	d,e
176	2	1	d	a	mluví sprostě, smějí se, berou věci	a	smějí, berou	a,b	a,b,e	a	b	c	9	9	a	a	b	i
177	1	1	c	a	berou a schovávají věci	b	0	a,b,c,d,e	e	b	i-ni	i-ni	4	1	a	a,f,g	a	a
178	2	1	a	a	mluví sprostě	a	kradli pero	a,b,de,	a,b,c,d,e	a	a	c	6	5	a	e,f,g	b	h
179	1	2	a	b	strkají a shazují	a	strkají se	a,c,e	a	c	0	0	3	6	a	a,d,f,g	b	b,c,e,f

**PŘÍLOHA P III: ADLEROVY MYŠLENKY O OSOBNOSTNÍCH
CHARAKTERISTIKÁCH SOUVISEJÍCÍCH S POŘADÍM NAROZENÍ
DÍTĚTE.**¹²²

prvorozené (nejstarší dítě)	druhorozené (střední) dítě	poslední narozené (nejmladší dítě)	jedno dítě
Základní situace			
dostává se mu nedělitelné rodičovské pozornosti, je sesazené druhým dítětem a o pozornost se musí dělit	má model chování ve starším sourozenci, od začátku se musí dělit o pozornost	má několik modelů, dostává se mu mnoho pozornosti, má mnoho pomocníků, i když se musí dělit, není vyloučené, je často rozmazlované	rodiče mu věnují veškerou pozornost, protože nemá sourozence, má tendence soutěžit s otcem, je často rozmazlované
Příznivé východiska			
bere na sebe zodpovědnost, chrání a stará se o druhé	je ambiciózní, má sociální zájem většinou je lépe přizpůsobivé než nejstarší a nejmladší dítě	má mnoho stimulací a mnoho možností soutěžit a často předběhne všechny sourozence	
Nepříznivé východiska			
necítí se bezpečně, obává se náhlé ztráty štěstí, je hostilní pesimistické, dost konzervativní co se týká pravidel a zákazů je největší pravděpodobnost, že je problémovým dítětem nepřizpůsobivým dospělým	je rebelantské a žárlivé stále se pokouší překonat ostatních, má těžkosti přebírat roli následníka	vůči každému se cítí inferiorně, je u něho druhá největší pravděpodobnost, že bude rozmazlené, problémové dítě a nepřizpůsobivý dospělý	chce být centrem pozornosti, bojí se soutěžení jinými, svou pozici považuje za správnou, každé podněcování je neoprávněné

¹²² Hall, C. S., Lindzey. G.: Úvod do teorie osobnosti. Bratislava: SPN, 1997, str 126

PŘÍLOHA P IV: PODMÍNKY RODINNÉHO PROSTŘEDÍ¹²³

Demografické podmínky	velikost rodiny, zaměstnanost rodičů, charakter práce, věk rodičů
Materiální podmínky	příjmy, výdeje, spotřeba, počet zaměstnaných v rodině, přítomnost člena se zdravotním postižením
Psychologické podmínky	atmosféra v rodině, vztahy mezi manžely, vztahy mezi rodiči a dětmi, vztahy mezi dětmi
Kulturní podmínky	Vzdělání rodičů, způsob života, rodiny, trávení volného času, pedagogizace rodinného prostředí

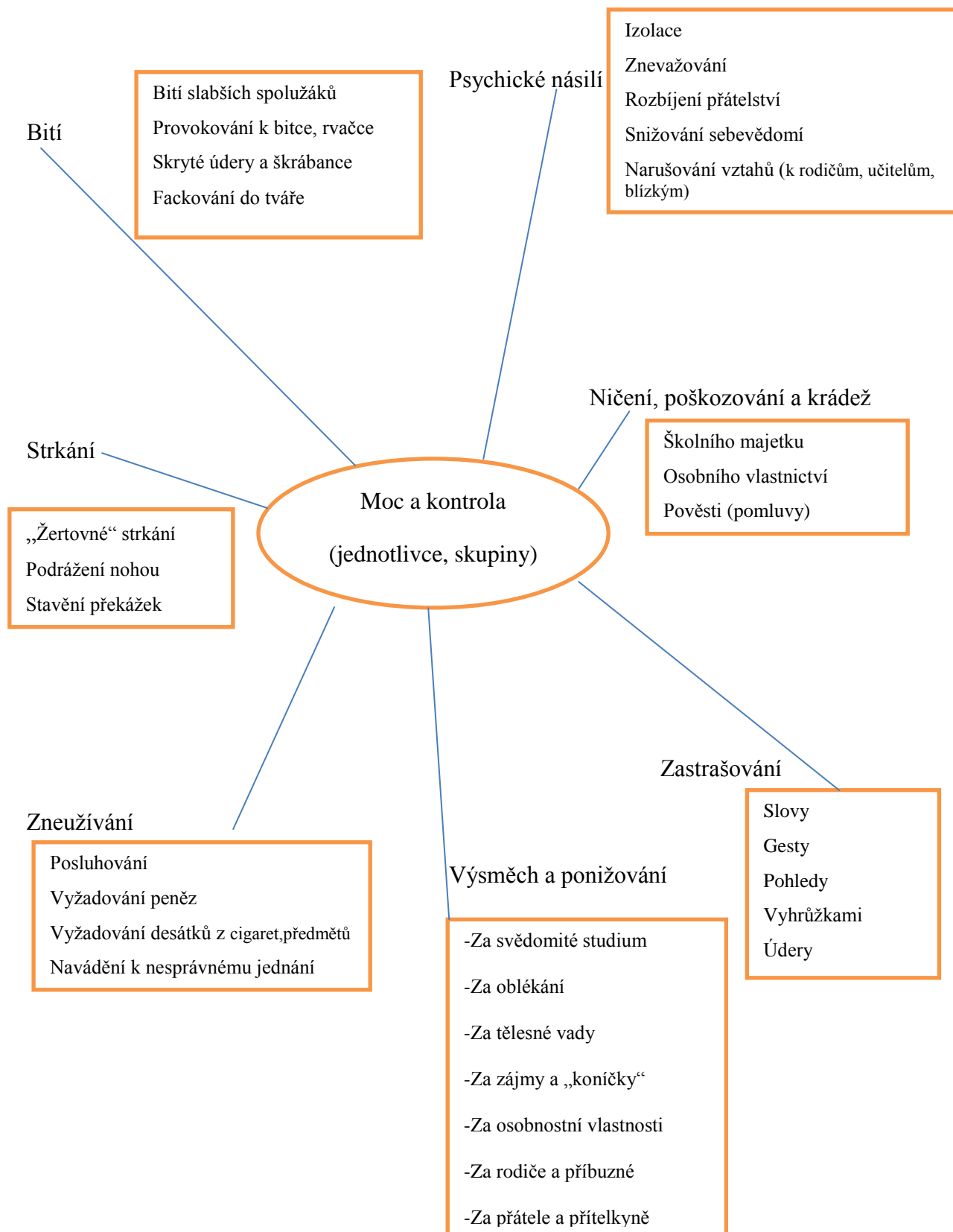
¹²³ Bakošová, Z. Sociálna pedagogika. Bratislava: UK, 1994, str. 30

PŘÍLOHA P V: PŘEHLED VĚKOVÝCH ZVLÁŠTNOSTÍ DĚTÍ MLADŠÍHO ŠKOLNÍHO VĚKU ¹²⁴

MLADŠÍ ŠKOLNÍ VĚK (6 - 11 LET)				
Tělesný vývoj	Duševní vývoj			Sociální vývoj
	Rozumový	Citový	Volní	
<p>Růst do výšky prodlužování dolních končetin, osifikace pokračuje (nebezpečí vadného držení těla), vývoj trvalého chrupu, zvyšování výkonosti organismů (dozrávání nervové soustavy).</p> <p>Pohybový vývoj: velká potřeba pohybu, výrazná pohybová aktivita - zlepšování svalové koordinace, hlavně drobných svalů ruky; radost z pohybu, spontaneita; možnost organizované tělovýchovy.</p>	<p>Velký vliv prostředí, hlavně vyučování.</p> <p>Vnímání: cílevědomější, soustavnější, přesnější. Pozornost: labilní, převaha bezděčné - počátky záměrné. Představy: zkušenostmi se zpřesňují od konkrétních k obecnějším. Paměť: převážně mechanická - bezděčné zapamatování; vývoj záměrného zapamatování a logické paměti. Myšlení: konkrétní. Řeč: rozšiřování slovní zásoby, vliv prostředí a školního vyučování.</p>	<p>Převaha kladných citů, ze záporných citů strach - obavy z trestu, zesměšnění, lepší ovládání citů; stud z nahoty, málo vyvinutý soucit.</p> <p>Rozvoj vyšších citů: estetických (vкус pochopení uměleckého díla), intelektuálních (zvědavost, radost z poznání), morálních (přejímání mravních zásad od autorit); celkově z citového hlediska KLIDNÉ OBDOBÍ.</p>	<p>Hodně impulzivní jednání, vývoj sebeovládání, větší samostatnost; při dobrém vztahu k dospělým se ochotně podřizuje požadavkům; motivy jednání bližší a konkrétní (učím se, abych mohl jít ven, abych udělal radost rodičům, abych dostal pěknou známku atd.).</p>	<p>Bohatší mezilidské vztahy, nové vztahy k učitelům, vychovatelům a vrstevníkům; více kritičnosti; uvolnění vztahu k rodičům, samostatnost; významné skupiny - školní třída a herní skupiny, pocit solidarity; kamarádství podle náhodných znaků; chlapecké a dívčí skupiny, škádlení, časté spory.</p>

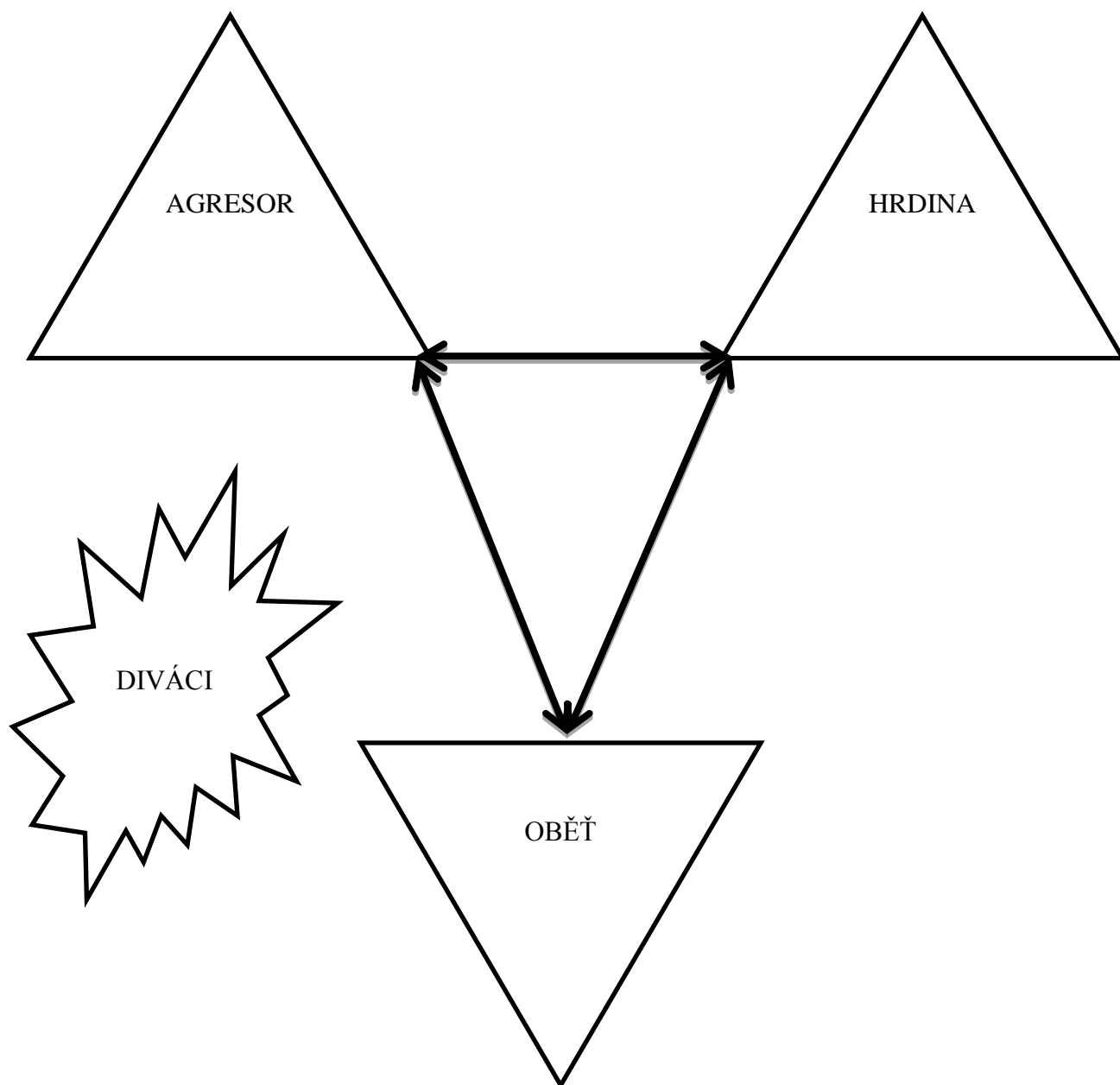
¹²⁴Pávková, J. Pedagogika volného času. Praha: Portál, 2001, str. 84

PŘÍLOHA P VI: NEJČASTĚJŠÍ FORMY NÁSILÍ VE ŠKOLÁCH¹²⁵

¹²⁵ Ondrejkovič, P. a kolektiv. Sociálna patológia. Bratislava: VEDA, 2009, str. 167

PŘÍLOHA P VII: OSUDVÝ TROJÚHELNÍK NÁSILÍ¹²⁶

¹²⁶ Čermák, I. Lidská agrese a její souvislosti. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta, 2008, str. 134